

De representatie van vrouwen en Indiërs in
De Hollandsche natie (1812) van Jan Fredrik Helmers

Bachelor eindwerkstuk Moderne Nederlandse letterkunde, Universiteit Utrecht

Sebastiaan 't Hart (0268267)

Begeleidend docent: Laurens Ham

Inhoudsopgave	Pagina
1. Inleiding	3
2. Methodologie	6
3. Theoretisch kader en onderzoeksvraag	10
4. Enkele biografische gegevens en een korte beschrijving van <i>De Hollandsche natie</i>	12
5. Een beknopte receptiegeschiedenis en stand van zaken in het onderzoek naar Helmers	13
6. Een analyse en interpretatie van metrum, rijm, stijlfiguren en beeldspraak	19
7. Een feministische tekstanalyse van de ‘Eerste zang’	27
8. Een postkoloniale tekstanalyse van de ‘Vierde zang’	33
9. Slotbeschouwing	41
10. Literatuur	43
11. Samenvatting	46

1. Inleiding

Nu klinkt dees blijde kreet der Indiaansche volken,
Met specerijen geur en wierook tot de wolken:
Juicht! Juicht, verdrukten! Heft, verheft blijmoedig 't hoofd!
Geen Spanjaard is er meer die u uw schatten rooft!
[...]
Met schande vlood hij heen, verwonnen in den strijd;
Juicht, juicht verdrukten, juicht, door Neêrlands arm bevrijd.
(*De Hollandsche natie*, 'Vierde zang', vs. 445-448 en 455-456)

We schrijven 1595. Voor de kust van één van de eilanden in 'de Oost' woedt een felle strijd tussen Nederlandse en Spaanse oorlogsschepen. De Nederlandse vloot wint, onder de bezielende aanvoering van Cornelis de Houtman. Die overwinning strekt de 'Indiaansche volken' tot geluk: de Nederlanders zijn hun bevrijders en maken een einde aan het schrikbewind van de Spanjaarden. Het citaat beschrijft één van de vele roemrijke episoden uit de vaderlandse geschiedenis die Jan Fredrik Helmers (1767-1813) opgenomen heeft in *De Hollandsche natie* (1812). Nederland heeft een verleden om trots op te zijn, die boodschap wil Helmers zijn lezers inprenten.

De Hollandsche natie is Helmers' belangrijkste en laatste werk. In zes zogenaamde 'Zangen', voorafgegaan door een 'Voorrede' en een 'Voorzang' bezingt hij de lof van het voorgeslacht. Helmers' magnum opus blaakt van vaderlandslievendheid en nationale trots. Geen volk ter wereld kan het wat betreft *mores*, moed, doorzettingsvermogen, heldendom, nijverheid en artisticeit afleggen tegen de Nederlanders. In duizenden verzen passeren tientallen roemruchte voorvaderen de revue, als in een imposante galerij der groten. In vergelijking met andere Europese landen telt Nederland weinig monumenten, praalgraven, mausolea en wat er al niet bedacht is om overledenen in herinnering te houden. De Nieuwe Kerk van Amsterdam en die te Delft, bijvoorbeeld, tellen bij elkaar nog geen fractie van het aantal grafmonumenten en gedenkstenen dat de Westminster Abbey te Londen rijk is. Maar als het mogelijk zou zijn een rondwandeling te maken door *De Hollandsche natie*, dan zou dit ieder eventueel gemis aan gedenktekens ruimschoots compenseren.

Helmers publiceerde *De Hollandsche natie* in 1812, ten tijde van de Franse overheersing. Het werk is veelvuldig geïnterpreteerd als verzetsliteratuur, waarover meer in

paragraaf 5. Zoals de Batavieren eens weerstand boden tegen de Romeinen, Willem van Oranje, Michiel de Ruijter en vele andere Hollandse helden zich onder het Spaanse juk vandaan vochten, zo zou de huidige generatie moeten opstaan tegen de Franse onderdrukking. Dat laatste staat nergens expliciet vermeld, want de censuur keek over Helmers' schouder mee. Maar Helmers begaf zich met de publicatie van *De Hollandsche natie* wel op glad ijs. De censor liet verschillende passages schrappen of wijzigen, en de overlevering wil dat de Franse overheid Helmers enkele maanden na de publicatie van *De Hollandsche natie* liet arresteren. Kort voordat politieagenten hem kwamen halen, was hij echter overleden aan een ernstige ziekte.

De Hollandsche natie van Helmers is, zoals Lotte Jensen op de achterzijde van haar editie schrijft, 'één van de meest nationalistische gedichten uit de Nederlandse literatuur'¹. Maar er is meer aan de hand. Daarvoor moeten we terug naar het citaat waarmee deze inleiding begon. Want wat doen de 'Indiaansche volken' in Helmers' gedicht? Hoe vaderlands zijn de wateren bij het huidige Indonesië te noemen? Wat hadden de Nederlandse schepen daar eigenlijk te zoeken? Als Helmers de koloniën buiten beschouwing had gelaten, en *De Hollandsche natie* zich alleen op Nederlandse bodem zou afspelen, zouden deze vragen uiteraard niet gesteld hoeven worden. Maar die koloniën vormen juist een belangrijk element van het gedicht. Vanuit een nationalistisch oogpunt is die aandacht voor de koloniën te begrijpen. Nederland had, toen *De Hollandsche natie* in voorbereiding was en gepubliceerd werd, weinig meer om zich op voor te laten staan dan een roemrucht verleden en rijkdommen uit de koloniën. Juist omdat 'Indië' Nederlands trots was, behandelt Helmers de koloniale bezittingen zo uitvoerig. In dit werkstuk onderzoek ik de manier waarop Indiërs in *De Hollandsche natie* gerepresenteerd worden, en hoe Helmers hen nodig heeft om Nederland nog luisterrijker af te schilderen dan zonder hen mogelijk zou zijn.

Naast de rol die Indiërs in *De Hollandsche natie* spelen, onderzoek ik de manier waarop vrouwen in dit werk worden beschreven. Helmers presenteert Nederland in zijn zes 'zangen' als een land uit één stuk, waar de mannen schouder aan schouder hebben gestreden om de vijand te weerstaan. Maar waar zijn de vrouwen? Helmers beschrijft hen volgens de traditionele rolverdeling: de mannen werken (of vechten) buitenshuis, de vrouwen blijven binnen om voor hun kinderen te zorgen. Vanuit een feministische literatuurkritiek is de manier waarop vrouwen beschreven worden op zijn minst eenzijdig te noemen.

---

¹ *De Hollandsche natie* 2009, achterzijde.

De opbouw van dit werkstuk is als volgt. In paragraaf 2, ‘Methodologie’, beschrijf ik enkele belangrijke begrippen die in de postkoloniale en feministische literatuurkritiek gehanteerd worden. Die begrippen, waarvan ‘oriëntalisme’, ‘seksisme’ of ‘seksisme’ en ‘representatie’ er enkele zijn, zijn ontleend aan *Orientalism* (1978) van Edward Said en *In tekst gevat gevat* (1996) van Maaike Meijer. De methoden van analyse en interpretatie die Said en Meijer beschrijven, zal ik zelf toepassen op *De Hollandsche natie*.

In paragraaf 3, ‘Theoretisch kader en onderzoeksvraag’, behandel ik het nationalistische aspect van *De Hollandsche natie*. Ik reflecteer kort op het begrip ‘nationalisme’ aan de hand van onder anderen Said.

De Hollandsche natie kent een lange receptiegeschiedenis. Vanaf het moment van de eerste druk tot heden hebben literatuurcritici zich een mening over het werk gevormd. In paragraaf 4, ‘Een beknopte receptiegeschiedenis en stand van zaken in het onderzoek naar Helmers’, geef ik een globaal overzicht van de besprekingen van *De Hollandsche natie*. Het zal blijken dat eigenlijk alle critici en auteurs van literatuurgeschiedenissen uitgaan van een biografische en cultuurhistorische benadering. Een feministische en postkoloniale leeswijze is nog nauwelijks toegepast, terwijl deze een waardevolle aanvulling kan bieden op het Helmersonderzoek.

Paragraaf 6, ‘Een analyse en interpretatie van metrum, rijm, stijlfiguren en beeldspraak’ is de neerslag van de analyse van een aantal formele en stilistische aspecten van *De Hollandsche natie*. Helmers presenteert Nederland als een land uit één stuk, en de vorm onderschrijft de inhoud. Zo vallen de stijlfiguren zonder uitzondering onder de noemer ‘equivalentie’.

In de zevende en achtste paragraaf ga ik met behulp van de gereedschappen die door Said en Meijer zijn aangereikt op zoek naar een antwoord op de onderzoeksvraag. Delen uit de eerste en de vierde ‘zang’ zullen worden onderzocht op de representatie van vrouwen en Indiërs. De conclusie, verwoord in paragraaf 9, zal zijn dat die representatie eenzijdig is en seksistisch dan wel kolonialistisch genoemd kan worden.

2. Methodologie

Dit werkstuk is tot stand gekomen binnen de cursus koloniale en feministische literatuurkritiek. Twee werken golden bij deze cursus als uitgangspunt: *Orientalism* van Edward Said en *In tekst gevat* van Maaïke Meijer. In deze paragraaf licht ik enkele door hen beschreven sleutelbegrippen toe. Die begrippen zal ik, net als Said en Meijer zelf hebben gedaan, gebruiken bij de analyse en interpretatie van (delen van) *De Hollandsche natie*.

Twee begrippen die binnen het feministische en postkoloniale discours een belangrijke rol spelen, zijn respectievelijk seksisme en kolonialisme. Beide woorden zijn een variant op de term ‘racisme’: uitsluiting of onderdrukking op grond van ‘ras’. Seksisme is dus: ‘discriminatie op grond van geslacht’². In de ‘Inleiding’ van *In tekst gevat* schrijft Meijer hierover het volgende: ‘[S]ekse is [...] geen motief of thema, dat in sommige teksten wel, in andere niet “voorkomt”. Sekse impliceert een fundamentele hiërarchie in onze cultuur, die alle representaties doortrekt. Sekse is als een kracht, die elke tekst van binnenuit bestuurt. Het is een conventioneel systeem van regels dat de representatie organiseert.’³ Met andere woorden: sekse, dus het verschil tussen man en vrouw, is veel meer dan een vooraf door de auteur of dichter bedacht ‘onderwerp’. Ook in werken waarin man-vrouwverhoudingen niet expliciet aan de orde komen, speelt sekse onderhuids een rol.

Het woord ‘kolonialisme’ heeft een vergelijkbare betekenis en wordt in *Van Dale* als volgt omschreven: ‘het optreden van koloniale mogendheden als zodanig, waarbij de (economische) belangen van het moederland voorop staan’.⁴ Bij het gebruik van het woord ‘moederland’ zou ik kleine kanttekening willen plaatsen. Een moeder zorgt, als het goed is, belangeloos voor haar kind(eren) en voedt het/hen op tot zelfstandigheid. Bij koloniale verhoudingen ligt dat anders: de kolonisator is allesbehalve belangeloos, en moederlijke zorg en het zelfstandig laten worden van het ‘kind’ zijn al evenmin aan de orde. Veeleer is er sprake van uitbuiting, en desinteresse van de ‘moeder’ als er niets meer te halen valt. Tegelijkertijd drukt het woord ‘moederland’ wel uit dat er sprake is van hiërarchie: de kolonisator (de moeder) is volwassen, terwijl de kolonie (het kind) dat nog niet is.

---

² Van Dale 2005.

³ Meijer 1996, 2.

⁴ Van Dale 2005.

Feministische literatuurkritiek

In deze alinea's geef ik een introductie in de feministische literatuurkritiek zoals Maaike Meijer verwoord heeft in *In tekst gevat*. Haar werkwijze is als volgt te typeren: bij alles wat in de literatuur, in de pers, eigenlijk overal in het publieke domein in beeld en taal, over vrouwen en zwarte (niet-westerse) mensen wordt gezegd, stelt zij vragen die je zou kunnen parafraseren als 'Wat zegt of doet dit beeld of deze tekst?' 'Welke indruk wordt mij van het onderwerp en van de afgebeelde persoon gegeven?' Meijer roept ertoe op om met nieuwe ogen te kijken en te lezen. Ze pleit voor een bewustwording van de invloed die teksten en beelden hebben op lezers en kijkers.

Een sleutelbegrip dat Meijer hanteert is 'representatie'. In de 'Inleiding' omschrijft ze dit begrip als 'alle in taal of beeld gevatte uitingen'⁵. In ieder hoofdstuk van *In tekst gevat* staan een of meer 'uitingen' centraal waarin een bepaalde representatie van vrouwen of niet-westerse mensen aan de orde komt. Zoals gezegd beperkt zij zich niet tot literatuur. In het eerste hoofdstuk, 'Sekse en structuuranalyse', bijvoorbeeld, gaat Meijer in op een affiche van de Stichting Donorvoorlichting. Op de afbeelding zijn een blanke man en vrouw te zien die in een zittende houding de liefde bedrijven. De tekst op het affiche luidt: 'Geef je hart een tweede leven.' Meijer gaat in op de wijze waarop de man en vrouw worden gerepresenteerd. De vrouw is in het gezicht gefotografeerd, de man op zijn rug. Als kijker zie je de vrouw dus door de ogen van de man. Dat is volgens Meijer al een belangrijke notie. De vrouw geniet, en de man laat haar genieten. Zij verliest zichzelf door toedoen van de man. Het lijken details, maar Meijer betoogt dat deze afbeelding seksistische elementen in zich draagt. Haar 'summiere structuuranalyse'⁶ legt dat haarfijn bloot.

In hoofdstuk 2 behandelt Meijer het gedicht 'Roodkapje' van Driek van Wissen volgens een feministische leeswijze. Hetzelfde doet zij met 'Het huwelijk' van Willem Elsschot in hoofdstuk 4. Het laatstgenoemde gedicht is vaak uitgelegd als bijzonder vrouwonvriendelijk, want de inhoud komt hier op neer: een man ziet zijn vrouw ouder worden, heeft spijt van zijn huwelijk en zou haar het liefst uit de weg willen ruimen. Twee beroemde dichtregels uit het gedicht luiden:

Maar doodslaan deed hij niet, want tussen droom en daad
staan wetten in de weg en praktische bezwaren.⁷

---

⁵ Meijer 1996, 1.

⁶ Idem, 10.

⁷ Elsschot 1976, geciteerd in Meijer 1996, 68.

Meijer laat zien dat de man zich weliswaar hoogst onbeschoft gedraagt (in gedachten op zijn minst), maar dat *hij* degene is die er uiteindelijk slecht vanaf komt, als werd hij gestraft voor zijn gedachten. Dat zit zo: de laatste strofe is gefocaliseerd vanuit de kinderen. Zij zien dat

de man dien zij hun vader heetten,
bewegingloos en zwijgend bij het vuur gezeten,
een godvergeten en vervaarlijke aanblik bood.⁸

Ze noemen hem niet, zoals je zou verwachten, hun vader, maar: ‘de man dien zij hun vader heetten’. Die aanduiding schept afstand, je zou kunnen zeggen: ze keren zich van hem af. Dat is de ‘straf’ die de man krijgt. Meijer noemt de interpretatie van Garnt Stuiveling ‘ouderwets’⁹, omdat hij het gedicht alleen vanuit de man beschreven heeft en de laatste strofe van ‘Het huwelijk’ genegeerd heeft.

In de hoofdstukken 8 en 9 behandelt Meijer twee romans: *Rubber* (1931) en *Koelie* (1932) van Madelon Székely-Lulofs. Meijer heeft voor *Rubber* gekozen, omdat deze roman bepalend is geweest voor het beeld dat Nederland van zichzelf had als koloniale natie. Omdat *Koelie* als het ware de tegenhanger is van *Rubber*, lag het voor de hand om ook een hoofdstuk aan dit boek te wijden. In hoofdstuk 8 introduceert Meijer de term ‘Indiïsme’¹⁰, afgeleid van de door Morrison gemunte term ‘Afrikanisme’¹¹. Hiermee duidt ze ‘de witte representatie van Indië, en de geïmagineerde Indische “ander”’¹² aan. Steeds vraagt Meijer zich af op welke wijze vrouwen en Indiërs worden gerepresenteerd. Hoewel *Rubber* bekendstaat als een realistische roman, is Meijer niet geïnteresseerd in de historische betrouwbaarheid van het werk. Het gaat haar niet om een waarheidsclaim, maar om de manier waarop de werkelijkheid gerepresenteerd wordt, om het ‘literaire constructiekarakter’¹³. Indiïstische representaties zijn in *Rubber* overvloedig voorhanden. Meijer wijst op tegenstellingen tussen de Nederlandse en de inheemse mensen als snel-traag, bewust-onbewust, volwassene-kind die overal in de roman aanwezig zijn. Ze noemt dit ‘variëties op de natuur/cultuur-oppositie’¹⁴.

Hiermee is een term geïntroduceerd die naast ‘representatie’ ook een sleutelbegrip is in *In tekst gevat*, namelijk ‘binaire opposities’. De zwart-witoppositie is daar een voorbeeld van,

---

⁸ Elsschot 1976, geciteerd in Meijer 1996, 68.

⁹ Meijer 1996, 74.

¹⁰ Meijer 1996, 125.

¹¹ Idem, 124. Meijer gebruikt de Nederlandse term.

¹² Meijer 1996, 125.

¹³ Meijer 1996, 126.

¹⁴ Meijer 1996, 129-130.

waarbij ‘wit’ staat voor blank, Hollands, fris, et cetera, en ‘zwart’ voor inheems, gevaarlijk, duister, oerwoud, et cetera.

Postkoloniale literatuurkritiek

Over de wijze waarop ‘het Oosten’ door ‘het Westen’ gerepresenteerd werd en wordt, publiceerde Edward Said in 1978 zijn belangrijke werk *Orientalism*. In dit werk bekritiseert hij de wijze waarop vooral in de negentiende eeuw ‘het Oosten’ door ‘het Westen’ is gerepresenteerd. Hij beschrijft hoe westerse teksten de Oriënt geconstrueerd hebben, en een denkbeeldige representatie van het Oosten tot stand hebben gebracht.¹⁵

Eerder in deze paragraaf is de betekenis van de termen ‘seksisme’ en ‘kolonialisme’ uiteengezet. Said heeft daar de term ‘oriëntalisme’ aan toegevoegd en zijn boek deze titel meegegeven. Het woord heeft volgens hem een tweeledige betekenis. In de eerste plaats drukt het de legitimatie van de westerse kolonisatie uit. In de tweede plaats betekent het dat het Westen het Oosten ervan wil overtuigen dat de eerste voor ‘beschaving’ staat en de laatste voor ‘primitief’. Dit is een binaire oppositie, cultuur versus natuur, die ook Meijer in haar boek uitwerkt.¹⁶ Binaire opposities vormen een belangrijk element van oriëntalisme. Het gaat immers om tegenstellingen: het Westen tegenover het Oosten. De genoemde representatie maakt deel uit van een ‘damaging discourse’¹⁷, er is altijd sprake van machtsverhoudingen. Zelfs als westerse auteurs sympathiek staan tegenover mensen uit ‘het Oosten’, is hun benadering nog altijd eurocentrisch. In *Orientalism* betoogt Said dat de valse representatie die West-Europa had van ‘het Oosten’ de weg gebaand heeft voor koloniale uitbuiting en militaire overheersing. Later heeft hij deze opvatting gematigd.¹⁸

Een andere binaire oppositie die Said gebruikt en uitwerkt, is die van man en vrouw. Het Westen wordt traditioneel als mannelijk beschouwd, en daarmee verlicht, verstandig, verheven, ondernemend en gedisciplineerd; het Oosten is de vrouwelijke tegenpool, en dus emotioneel, passief, ongedisciplineerd en sensueel.¹⁹ Said voert een sterk pleidooi voor een tegenbeweging vanuit het Oosten, waarbij het Westen telkens een spiegel voorgehouden wordt: ‘Denk niet dat jullie onze meerderen zijn.’

---

¹⁵ Said, *Orientalism*, geciteerd in Bertens 2008, 162-163.

¹⁶ Naar Meijer 1996, 131.

¹⁷ Said, *Orientalism*, geciteerd in Bertens 2008, 163.

¹⁸ Naar Bertens 2008, 164.

¹⁹ Idem, 164.

3. Theoretisch kader en onderzoeksvraag

In de inleiding is al gesteld dat *De Hollandsche natie* een zeer nationalistisch werk is. Voorbeelden die deze bewering onderbouwen zijn er te over, zoals ik laat zien in de paragrafen 6, 7 en 8. Nationalisme is de hoofdmelodie van *De Hollandsche natie*; de zes ‘zangen’ zijn variaties op dat thema. Lotte Jensen, de editrice van *De Hollandsche natie* en een autoriteit op het gebied van (vroeg-)negentiende-eeuwse Nederlandse literatuur, wijst op nationalistische elementen in *De Hollandsche natie* via een cultuurhistorische en biografische analyse van het werk. Zij plaatst *De Hollandsche natie* nadrukkelijk in de context van zijn ontstaanstijd: de tijd van de napoleontische overheersing.²⁰ ‘Verzetspoëzie bij uitstek’²¹, noemt Jensen het werk.

De conclusie dat Helmers een verzetswerk schreef, neem ik graag van Jensen over. Onvermijdelijk volgt de vraag: waaruit blijkt dat dan? Staat er, met zoveel woorden, te lezen: ‘Weg met Napoleon!’? Nee, maar met de leus ‘Leve Nederland’ is een groot deel van *De Hollandsche natie* wel samengevat. Het element van verzet is in zekere zin verborgen, omdat de lezer zelf tot de slotsom moest komen dat de helden uit het verleden een inspiratiebron vormden voor verzet tegen de Franse overheersing. Iedere al te herkenbare toespeling op de politieke actualiteit was gecensureerd. In totaal moesten honderdvijftig versregels worden geschrapt.²²

Ik maak een pas op de plaats om even stil te staan bij het woord nationalisme. *Van Dale* geeft drie betekenissen van dit lemma. In de eerste plaats wordt het woord omschreven als een ‘voorliefde voor het nationale, het eigen volk, het eigen land e.d.’ en in het bijzonder als het ‘streven om al wat als nationaal beschouwd wordt te bevorderen en te accentueren, gepaard met een zekere afkeer voor het vreemde’. De tweede betekenis luidt: ‘[Het] streven naar nationale zelfstandigheid’, en de derde: ‘In extreme vorm de verabsolutering van de eigen natie, het eigen volk’²³. Het is dus, gezien de betekenissen die *Van Dale* geeft, niet verwonderlijk dat nationalisme en kolonialisme met elkaar samenhangen: wie zijn eigen volk ‘verabsoluteert’, neigt naar ‘een zekere afkeer’ van vreemde volken. We zien alle drie de betekenissen bij Helmers terug.

Ook Edward Said beschrijft de relatie tussen nationalisme en kolonialisme. In zijn boek *Cultuur en imperialisme*, dat volgens de auteur als een vervolg op *Orientalism* kan worden

---

²⁰ *De Hollandsche natie* 2009, 17-20.

²¹ *Idem*, 20.

²² *Idem*, 21, 22.

²³ *Van Dale* 2005.

beschouwd²⁴, wordt nationalisme in verband gebracht met ‘bevrijding of emancipatie’²⁵. Dat is letterlijk op Helmers van toepassing: ook in *De Hollandsche natie* is er een relatie tussen nationalisme en (gewenste) bevrijding. In paragraaf 5 ga ik dieper op die relatie in, terwijl ik in paragraaf 7 inga op de relatie tussen Helmers’ visie op de vrouw en zijn nationalistische ideologie.

Ik denk dat, naast een biografische en cultuurhistorische analyse, een feministische en postkoloniale leeswijze kunnen bijdragen aan een nog scherpere onderscheiding van nationalistische elementen in *De Hollandsche natie*. De onderzoeksvraag luidt daarom:

Welke plek krijgen representaties van vrouwen en Indiërs in de nationalistische ideologie van Helmers’ *De Hollandsche Natie*?

Na een korte biografische schets van Helmers, alsmede een eveneens zeer beknopte beschrijving van de inhoud van *De Hollandsche natie*, een stand van zaken in het Helmersonderzoek en een analyse van enkele formele en stilistische aspecten, probeer ik in de paragrafen 7 en 8 een antwoord te vinden op de onderzoeksvraag.

---

²⁴ Said 1994, 9.

²⁵ Idem, 86.

4. Enkele biografische gegevens²⁶ en een korte beschrijving van

De Hollandsche natie

Jan Fredrik Helmers werd geboren op 7 maart 1767 te Amsterdam. Hij groeide op in een welvarend, luthers gezin. Vader Helmers werkte als metselaar, makelaar en steenhandelaar. Toen Jan Fredrik ongeveer twintig jaar was, werd hij medefirmant van zijn vader. In 1794 trouwde hij met Catharina Wessels. Ze kregen drie kinderen, van wie er twee op jonge leeftijd stierven. Naast zijn werkzame leven ontwikkelde Helmers zich als dichter. Hij trad toe tot genootschappen als Felix Meritis, Concordia et Libertate en de Bataafsche Maatschappij van Taal- en Dichtkunde. Op bijeenkomsten van deze genootschappen droeg hij voor uit eigen werk, dat nadien uitgegeven werd. Helmers schreef enkele toneelwerken, maar legde zich vooral toe op het schrijven van gedichten. Van 1807 tot 1811 was hij lid van de vrijmetselaarsloge La Charité in Amsterdam. Helmers gedicht ‘De wereldburger’ kan als een vrucht van dit lidmaatschap worden beschouwd. Na een periode van zeker tien jaar schrijven en verbeteren, verscheen in 1812 het lange gedicht *De Hollandsche natie*. Helmers overleed op 26 februari 1813, enkele maanden na de publicatie van zijn levenswerk.

De Hollandsche natie bestaat uit zes ‘zangen’. In de ‘Eerste zang’, met als opschrift ‘Zedelijkheid’, wordt Nederland in zijn algemeenheid bezongen, met name de ontstaansgeschiedenis en de strijd van de Batavieren tegen de Romeinen. In de tweede helft van de ‘Eerste zang’ wordt een tragisch verhaal uit de tijd van de Hoekse en Kabeljauwse twisten verteld. De Kabeljauwse schout Albert Beylinc werd na zijn gevangenneming ter dood veroordeeld. Hij vroeg om een maand uitstel, zodat hij afscheid kon nemen van vrouw en kind. Toen hij na een maand terugkeerde, werd hij levend begraven. De ‘Tweede zang’ heeft als titel ‘Heldenmoed ter land’. Hierin staat de Tachtigjarige Oorlog centraal. In de ‘Derde zang – Heldenmoed ter zee’ worden onder meer de overwinningen van Michiel de Ruyter en de overwintering op Nova Zembla beschreven. De ‘Vierde zang – Zeevaart’ is een lofzang op de koloniën en de ontdekkingsreizen van Abel Tasman, de ‘Cook van Nederland’²⁷. De ‘Vijfde zang’ is gewijd aan de wetenschappen. Hier komen we de namen tegen van Christiaan Huygens, Herman Boerhaave, Desederius Erasmus en vele anderen. In de ‘Zesde zang – ‘De schoone kunsten’ worden vele Nederlandse dichters en schilders bezongen.

---

²⁶ De biografische gegevens zijn ontleend aan *De Hollandsche natie* 2009, 12-17.

²⁷ *De Hollandsche natie* 2009, 206.

5. Een beknopte receptiegeschiedenis en stand van zaken in het onderzoek naar Helmers

Tijdens en kort na zijn leven was Helmers een veelbesproken dichter. Ook is in de meeste literatuurgeschiedenissen die in de negentiende, twintigste en eenentwintigste eeuw zijn verschenen, een plaats voor hem ingeruimd. Het oordeel van literatuurcritici laat zich vrij eenvoudig samenvatten. Bij leven was hij een gelauwerd dichter; men vergeleek hem met de grootste Nederlandse letterkundigen uit de Gouden Eeuw. Zijn vroegtijdig overlijden versterkte dit oordeel. Maar nog geen twintig jaar later klonk er, eerst nog wat schoorvoetend, kritiek door. Helmers' verzen worden sindsdien omschreven als pathetisch, chauvinistisch en weinig vormvast. Als verzetswerk werd en wordt *De Hollandsche natie* echter nog vrijwel unaniem geroemd.

Helmers-kenner bij uitstek is M. (Marinus) van Hattum. In zijn proefschrift *Jan Fredrik Helmers (1767-1813). Leven en werk van een Amsterdamse wereldburger* (1996) geeft hij onder meer een overzicht van de Helmers-kritieken. Zijn samenvatting van de receptie van Helmers' werk tot dan toe is zinvol; ik zou van daaruit willen vertrekken, en daarbij enkele aanvullingen willen doen. P.G. Witsen Geysbeek (1822) schreef, om te beginnen, in lovende bewoordingen over Helmers. *De Hollandsche natie* noemt hij Helmers' 'meesterstuk'. Het is echter duidelijk dat Helmers' vroegtijdig overleden Witsen Geysbeeks oordeel heeft beïnvloed:

Wij schrijven dezen naam [Helmers, StH] met eene eerbiedige weemoedigheid hier ter neder. Ach! dat deze naam hier niet behoefde aangeschreven te worden, en wij dien nog op de lijst der levenden opgeteekend zagen! [...] Welke luisterrijke namen men in dit werk reeds heeft aangetroffen, en nog verder zal aantreffen, de naam van Helmers vergt den meesten eerbied; *micat inter omnes*.²⁸

Witsen Geysbeek meende zelfs dat Helmers Vondel overtrof. Vondel, 'dien men te veel gebreken vergeven moet', moest wat hem betreft zijn 'eerste plaats op den Nederlandschen zangberg' aan Helmers afstaan.²⁹

N.G. van Kampen (1822) noteerde in zijn *Beknopte geschiedenis der letteren en wetenschappen in de Nederlanden* enkele kritische kanttekeningen met betrekking tot de vorm en het gebrek aan beheersing. Er was volgens hem sprake van 'valsch vernuft en hier en daar

---

²⁸ Witsen Geysbeek 1822, 129-130, geraadpleegd op www.dbnl.org op 7 juni 2014.

²⁹ Witsen Geysbeek 1822, geciteerd in Van Hattum 1996, 352.

van harde en verwaarloosde versmaat³⁰, maar dat waren slechts kleine smetjes op het geheel. Hij benadrukte dat het werk ‘vol vuur en leven’³¹ was.

Een kritische bespreking van Helmers’ werk door John Bowring in *Iets over Hollandsche taal- en letterkunde* (1829), was voor B.H. Lulofs aanleiding om voor zijn inktbroeder op de bres te springen. Bowring schreef over Helmers: ‘Niet dat zijne stem sterk was, maar zij was de sterkste, daar andere stemmen schaars en zwak waren.’³² Bowring ging er vanuit dat Helmers’ poëzie in de vergetelheid zou raken, maar dat zijn vaderlandsliefde in de herinnering zou voortleven. Lulofs verdedigde Helmers door op te merken dat diens werk weliswaar niet volmaakt was, maar blijk gaf van vurigheid en warmte, ‘het gevoel, de levendigheid en de afwisseling van tooneelen’³³.

E.J. Potgieter ging, in de eerste jaargang van *De Gids* (1837), nog een stapje verder in de kritiek op Helmers: ‘Predikt in het belang der poëzij een kruistogt tegen den bombast, waarvan Helmers’ beste verzen overvloeijen’, ‘maar’, zo vervolgde Potgieter uit waardering voor Helmers’ vaderlandsliefde: ‘predikt tevens, zoo ge billijk wilt zijn, eene beêvaart naar Helmers’ graf [...]’³⁴

C. Busken Huet maakte in een opstel over Isaïc da Costa (1859) korte metten met de lof die critici als Witsen Geysbeek aan het adres van Helmers hadden geuit. Helmers’ vaderlandsliefde betrof alleen het verleden, waarmee hij dus het heden miskende. Bovendien stelt ‘de overdrevenforschheid zijner uitdrukkingen onze verbeelding op nonactiviteit’³⁵.

De toon van welwillendheid zette niet langer de muziek in kritieken over Helmers. Het is daarom des te opmerkelijker dat A.J. van der Aa (1867) in zijn *Biographisch woordenboek der Nederlanden* niets dan lof voor Helmers had, al plaatste hij *De Hollandsche natie* wel in zijn tijd: ‘[...] nimmer zal een dichtstuk op een tijdstip zijn verschenen, dat het volk zulk eene behoefte had om vertroost en versterkt te worden, als dat van Helmers [...]’³⁶ Zijn eindoordeel over *De Hollandsche natie* luidde: ‘Bevoegde regters [Van der Aa doelt op Tollens, Siegenbeeck en anderen, StH] noemden het teregt een gedicht, waardoor Helmers als mensch, burger en dichter een onsterfelijken naam heeft verworven.’³⁷

---

³⁰ Van Kampen 1822, geciteerd in Van Hattum 1996, 353.

³¹ Idem, 353.

³² Bowring 1829, geciteerd in Van Hattum 1996, 354.

³³ Lulofs 1829, geciteerd in Van Hattum 1996, 355.

³⁴ Potgieter 1837, geciteerd in Van Hattum 1996, 358.

³⁵ Busken Huet 1859, geciteerd in Van Hattum 1996, 361.

³⁶ Van der Aa 1867, 487, geraadpleegd op www.dbnl.org op 7 juni 2014.

³⁷ Idem, 488.

In het *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde* van J.G. Frederiks en F.J. van den Brandsen (1888-1891) zijn alleen beknopte biografische en bibliografische gegevens van Helmers opgenomen; een kritische bespreking ontbreekt.³⁸

W.J.A. Jonckbloet (1891) is de auteur van de zesdelige *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* (1888-1892). Hierin behandelde hij Helmers vrij uitvoerig, waarbij duidelijk is dat het oordeel van bijvoorbeeld Potgieter en Busken Huet niet langs hem heen was gegaan. Hij ging in op de zwakke kanten van diens verzen en noemde het spijtig dat Helmers geen klassieke scholing had genoten. Een citaat uit Helmers' 'Apollo' becommentarieerde hij met: 'Is dit wel iets anders dan klinkklank zonder zin?'³⁹ Hij bewonderde evenwel Helmers' moed om zijn werken uit te geven onder het Franse bewind.

G. Kalff (1910) schreef in zijn *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* (1906-1912) in vergelijkbare bewoordingen, al was zijn oordeel nog wat strenger. Met betrekking tot *De Hollandsche natie* sprak hij van 'chauvinisme'⁴⁰, maar hij noemde ook de troostrijke werking die *De Hollandsche natie* op de onderdrukte bevolking gehad moest hebben.⁴¹

Het wordt wat eentonig: de toon die door Jonckbloet is ingezet, klinkt als een orgelpunt door in eigenlijk alle besprekingen tot en met deze eeuw. Wel zwol de kritiek op Helmers bombast en chauvinisme steeds verder aan. Zo schreven P.J. Blok en P.C. Molhuysen (1930) naar aanleiding van een citaat van Helmers, waarin hij zichzelf op gelijke hoogte plaatst met Vondel, Hooft en Bilderdijk: 'Een overdrijving en overschatting uit gebrek aan smaak en zelfcritiek, die het meeste werk van H[elmers] kenmerkt.'⁴² Ze noemden de uitgave van *De Hollandsche natie* 'een daad van ongemeenen durf'⁴³, maar besloten met:

Het gedicht, al behielden eenige gedeelten hun meeslepend vermogen, is evenals alle gedichten van H[elmers] te arm aan dichterlijke waarde, om den tijd te verduren.⁴⁴

G.P.M. Knuvelder (1950) noemde *De Hollandsche natie* 'een vrij retorische, compositorisch slecht sluitende, onvolledige cultuur-geschiedenis-op-rijm, geschreven met

---

³⁸ Frederiks en Van den Brandsen 1888-1891, 334-335, geraadpleegd op www.dbnl.org op 7 juni 2014.

³⁹ Jonckbloet 1891, 361, geraadpleegd op www.dbnl.org op 7 juni 2014.

⁴⁰ Kalff 1910, 354, geraadpleegd op www.dbnl.org op 7 juni 2014.

⁴¹ Idem, 357.

⁴² Blok en Molhuysen 1930, 739-740, geraadpleegd op www.dbnl.org op 7 juni 2014.

⁴³ Idem, 740.

⁴⁴ Idem, 741.

meer bewondering dan begrip [...] Het geheel valt dan ook minder te bewonderen als poëzie dan als daad van verzet.⁴⁵

Van Bork en Verkruijse (1985) hebben volstaan met beknopte biografische en bibliografische gegevens, waaraan een soort *communis opinio* over Helmers is toegevoegd. Ze refereren aan Helmers' bewondering voor Voltaire en zijn vaderlandsliefde. Ze noemen zijn werk 'hol en retorisch, met een klank van zelfoverschatting'⁴⁶.

De opzet van het kloeke werk *Nederlandse Literatuur, een geschiedenis* is wat anders dan die van de overige literatuurgeschiedenissen. Het gaat niet uit van een indeling van literatuurgeschiedenis in perioden of stromingen, maar bevat een verzameling artikelen of korte hoofdstukken die een bepaalde datum uit de (literatuur)geschiedenis als uitgangspunt hebben. Hoofdstuk 75 heeft als titel: '16 december 1812: Helmers' *De Hollandsche natie* passeert de Franse censuur. Een groot verleden voor de boeg'. De auteur, J.J. Kloek, spreekt allereerst zijn verwondering uit over het feit dat *De Hollandsche natie* door de censuur kwam. Het is voor hem evident dat het om een verzetswerk ging, vanwege de reminiscenties aan het verleden.⁴⁷ Het huidige, dat wil zeggen: eind-twintigste-eeuwse, oordeel over *De Hollandsche natie* luidt volgens de auteur:

Voor zover *De Hollandsche natie* nog enige reputatie heeft, is het een twijfelachtige: het werk geldt als monument van de holle retoriek die rond 1800 voor poëzie werd aangezien.⁴⁸

Kloek pleit echter niet voor een algehele afschrijving van het werk. Helmers wilde zijn gehoor 'bezielen met de gloed die hij in zijn eigen gemoed voelde branden.'⁴⁹ Die gloed betrof vaderlandsliefde en een min of meer verkapte oproep tot verzet. De holle retoriek moeten we daarom maar voor lief nemen. Interessant is de notitie die hij maakt over het tijdvak waarin Helmers leefde. Hij stond in een traditie van achttiende-eeuwse vaderlandsverheerlijking, maar waar zijn voorgangers nog hoop koesterden op een herleving van oude tijden (de Gouden Eeuw), kon Helmers 'dit geloof niet meer koesteren'⁵⁰.

---

⁴⁵ Knuvelde 1973, 228, geraadpleegd op www.dbnl.org op 7 juni 2014.

⁴⁶ Van Bork en Verkruijse 1985, 263, geraadpleegd op www.dbnl.org op 7 juni 2014.

⁴⁷ Kloek 1993, 419.

⁴⁸ Idem, 420.

⁴⁹ Idem, 420.

⁵⁰ Idem, 424.

De recentste literatuurgeschiedenis die de negentiende eeuw behandelt, is *Alles is taal geworden*. ‘Jan Frederik Helmers, bard in barre tijden’⁵¹ is de opschrift van de paragraaf over Helmers. Evenals Kloek beschrijven W. van den Berg en P. Couttenier allereerst hoe verwonderlijk het is dat *De Hollandsche natie* door de Franse censuur kwam. De overige alinea’s zijn ingeruimd voor opmerkingen over het bombast van Helmers’ verzen, en hoe terecht het is dat zijn reputatie al snel tanende was.

De ‘buitenstaandersvisie’ van Lotte Jensen

Er is veel over Helmers geschreven en de teneur van de besprekingen komt opvallend vaak op hetzelfde neer. De meeste auteurs bespreken Helmers’ werk vanuit een literair-historische of biografische benadering, waarbij ze Helmers, ondanks zijn dichterlijke tekortkomingen, op waarde schatten als verzetsdichter. De artikelen die Jensen schreef en de heruitgave van *De Hollandsche natie* die zij bezorgde, kunnen als een zeker eerherstel van Helmers worden beschouwd, hoewel Jensen de letterkundige kritiek niet zonder meer naast zich neerlegt. Jensen heeft een fascinatie voor de verheerlijking van het verleden in de negentiende-eeuwse Nederlandse literatuur. In een interview in *Trouw* noemt ze zichzelf een ‘buitenstaander’, omdat ze Deense van geboorte is.⁵² Vanwege Jensens ‘buitenstaandersvisie’ sta ik wat uitgebreider stil bij haar artikelen over Helmers. Jensen benadrukt dat de poëzie van Helmers en tijdgenoten gelezen moet worden als verzetspoëzie tegen Napoleon. In de ‘Inleiding’ en het ‘Theoretisch kader’ refereerde ik daar al aan. Zo gaf zij een tot dan toe ongehoorde interpretatie van het gedicht ‘Op den eersten tand van mijn jongstgeboren zoontje’ (1812) van Hendrik Tollens. Dit gedicht werd (of wordt) traditioneel geïnterpreteerd als een voorbeeld van huiselijke poëzie, maar Jensen wijst erop dat het heel goed gelezen kan worden als een verzetswerk. Zo roept Tollens in het gedicht zijn zoontje op om zijn tanden te laten zien ‘waar eer en pligt het vergen’.⁵³ Niet alleen Tollens, maar ook Loots, Helmers en vele anderen schreven verzetspoëzie. *De Hollandsche natie* werd al sinds de publicatie beschouwd als uiting van verzet; niet voor niets kwam Helmers in aanraking met de Franse censuur. Jensen werkte het verzetsaspect in Helmers’ gedichten uit in een aantal artikelen. In één daarvan wijst ze erop dat Helmers al ruim voor de publicatie van *De Hollandsche natie* als verzetsdichter werd beschouwd. Hij had namelijk in het anti-Franse tijdschrift *De ster* een fragment van een tragedie over de verwoesting van Korinthe door de Romeinen gepubliceerd. Lezers veranderden de

---

⁵¹ Idem, 65.

⁵² ‘Een Oranje zegt meer dan een premier’, in: *Trouw*, 16 maart 2013, digitaal geraadpleegd op 11 juni 2014.

⁵³ Dichtregel geciteerd in Jensen 2011, 48.

namen uit deze tragedie in Nederlandse namen, zo duidelijk zagen zij de parallel met de Franse overheersing van Nederland.⁵⁴

Ook trekt Jensen een parallel met een ander vroeg werk van Helmers, de ‘Lijkzang op het graf van Nederland, 1795’. In deze ‘Lijkzang’ is Nederlands roemrijke verleden het belangrijkste onderwerp. Naar aanleiding van de Bataafse revolutie in datzelfde jaar trok Helmers de conclusie: ‘Ach Neêrland zonk voor eeuwig neêr’⁵⁵.

Kortom, het feit dat Helmers in *De ster*, een anti-Frans tijdschrift publiceerde, lovend over het Nederlandse verleden schreef en in bedekte termen toespelingen maakte op de actualiteit, maakt het alleszins legitiem hem een verzetsdichter te noemen.

---

⁵⁴ Jensen 2012, 11.

⁵⁵ Dichtregel geciteerd in Jensen 2011, 61.

6. Een analyse en interpretatie van metrum, rijm, stijlfiguren en beeldspraak

In de inleiding van dit werkstuk betoogde ik dat vorm en inhoud van *De Hollandsche natie* één zijn. De vorm staat in dienst van de boodschap: een oproep tot vaderlandsliefde en eensgezindheid van de Nederlanders. In deze paragraaf ga ik daarom dieper in op een aantal formele en stilistische aspecten. Achtereenvolgens komen metrum, rijm, stijlfiguren en beeldspraak aan de orde. Leidraad bij het analyseren hiervan is *Literair mechaniek*⁵⁶. Omdat een volledige analyse van *De Hollandsche natie* het bestek van dit werkstuk ver te buiten gaat, beperk ik me tot delen uit de ‘Vierde zang’. Nu en dan haal ik ook voorbeelden uit de andere ‘zangen’ aan.

Stijlfiguren als herhaling, uitroepen en overdrijving zijn veelvuldig aanwezig. Ik probeer aan te tonen dat vorm en inhoud nauw met elkaar verweven zijn. De inhoud is nationalistisch; vorm en stijl ondersteunen die boodschap. Dat laatste is betrekkelijk: ‘vaderlandslievende versvoeten’ of ‘nationalistische assonanties’ bestaan uiteraard niet. Wel vallen eigenlijk alle stijlmiddelen onder de noemer ‘equivalentie’. Ironie, bijvoorbeeld, is Helmers vreemd. *De Hollandsche natie* bevat een oproep tot eensgezindheid; de verzen vormen een hechte eenheid.

Metrum

De ‘Vierde zang’ is grotendeels geschreven in jambische alexandrijnen. Slechts een enkele keer wordt dit patroon doorbroken, zoals in de volgende, al eerder geciteerde verzen:

Daar staat zij, Neêrlands maagd! De schatting aller volken
ontvangt zij! wierookgeur stijgt voor haar naar de wolken (‘Vierde zang, vs. 13-14)

Door het enjambement over deze versregels stukt het metrum, en in vers 2 is de jambe voor even geheel door de klemtoon in het woord ‘wierookgeur’. In andere verzen loopt de jambe alleen door als je de leestekens (komma’s) negeert. Een voorbeeld daarvan is te vinden in de verzen 16 en 17. Volledigheidshalve citeer ik ook het vers ervoor en erna:

- (15) De grijze Ganges rijst vanuit zijn’ heilgen vloed,
- (16) En voert, met d’Indus, haar zijn gaven te gemoet!
- (17) De reine parel, in der watren diep verloren,

---

⁵⁶ Van Boven en Dorleijn 1999 (2010), 79-180.

(18) Is haar van Ormus strand tot diadeem verkoren! ('Vierde zang', vs. 15-18)

Iets vergelijkbaars gebeurt in het volgende vers:

Leen, onverbasterd kroost der helden! Leen mij 't oor. ('Vierde zang', vs. 44)

Hoewel inhoudelijke interpretaties in deze paragraaf eigenlijk niet thuis horen, maak ik toch een opmerking bij het bijvoeglijk naamwoord 'onverbasterd'. Het heeft dezelfde betekenis als de uitdrukking 'van vreemde smetten vrij'⁵⁷, uit het lied 'Wien Neêrlands bloed door d'adren vloeit' van Hendrik Tollens. Dit lied was gedurende een groot deel van de negentiende eeuw en de eerste decennia van de twintigste eeuw het officiële Nederlandse volkslied. Het woordje 'onverbasterd' is een voorbeeld van hoe Helmers zijn nationalistische boodschap tot in schijnbaar onbeduidende bijvoeglijke naamwoorden verstoppt.

Ook namen, ten slotte, staan een zuivere jambe soms in de weg, zoals hier:

Van Nangazakies ree' tot Babelmandels grond,
Klinkt zegenend de naam van Nederland in 't rond. ('Vierde zang', vs. 39)

Met enige goede wil is de jambe hier vol te houden, door de klemtoon zo te plaatsen dat je 'Nángazakies' in plaats van 'Nangazákies' leest, en misschien deed men dat in de achttiende en negentiende eeuw ook wel.

Elders past Helmers namen soms aan ten gunste van metrum en rijm. Dat zien we bijvoorbeeld hier:

Dit zij de rustplaats voor het Oost' en voor Euroop'
En voer' voortaan den naam van Kaap de Goede Hoop' [...]
(('Vierde zang', vs. 147-148)

In zowel het woord 'Oosten' als 'Europa' is elisie toegepast ter wille van metrum en (eind)rijm. De apostrof achter 'Kaap de Goede Hoop'' duidt erop dat de oorspronkelijke schrijfwijze 'Kaap de Goede Hope' moet zijn geweest. Nu en dan vinden we een neologisme als het gaat om namen:

---

⁵⁷ Tollens 1855, 184, geraadpleegd op www.dbnl.org op 16 juni 2014.

En toont welhaast haar vlag aan d'Oosterindiaan ('Vierde zang', vs. 152)

Met 'Oosterindiaan' wordt een inwoner uit Oost-Indië bedoeld.

Voor de goede orde: bovengenoemde voorbeelden vormen slechts uitzonderingen op het verder straf volgehouden metrum. Het is de vraag of er een betekenis achter gezocht moet worden. Als het gaat om namen met een afwijkende klemtoon lijkt me dat wat ver gezocht. In het eerste voorbeeld echter, de verzen 13 en 14 uit de 'Eerste zang', is het goed mogelijk dat de dichter 'Neêrlands maagd' op een voetstuk heeft willen plaatsen. Hij bekrachtigt dit met een van zijn vele uitroepetekens. De eerste helft van vers 13 is overigens een perfect alexandrijn, het verstoren daarvan vindt pas plaats in de tweede helft. Als ik dit vers op een niet-intentionalistische manier analyseer, zou ik kunnen opmerken dat 'Neêrlands maagd' de Indische samenleving inderdaad behoorlijk kwam verstoren... In de gevallen waar persoons- en topografische namen afgekort zijn, is dit juist gebeurd om deze 'in de pas' te laten lopen.

Rijm

De Hollandsche natie is, afgezien van de 'Voorrede', geheel op rijm geschreven. Het rijmschema is zonder uitzondering gepaard rijm (aa-bb-cc). Een sprekender voorbeeld van equivalentie is nauwelijks denkbaar. Minder consequent is Helmers in de verdeling in strofen. *De Hollandsche natie* is ruwweg verdeeld in strofen van twaalf verzen, maar er zijn talloze delen die (veel) langer zijn, en ook kortere eenheden komen voor. De ruim honderdvijftig verzen tellende tragische geschiedenis van Beylinc in de 'Eerste zang' bijvoorbeeld, wordt in één adem verteld, alleen tussen de verzen 552 en 553 is een witregel. De term 'strofen' is dus niet echt van toepassing. Helmers dekt zich in zijn 'Voorrede' al in voor kleine onvolkomenheden. Zijn onderwerp is 'rijk, ja te rijk voor de poëzij'⁵⁸, de stof zo groot, dat hij door emoties bevangen werd. Aan wie mogelijk teleurgesteld is over Helmers' kwaliteiten als dichter schrijft hij:

Nog gelukkiger zou ik mij rekenen, indien ik met waarheid mogt onderstellen dat alle mijne Lezers, mijne uitdrukkingen te flauw, mijne geestvervoering te zwak, mijne denkbeelden beneden hunne verwachting, mijne verzen te nietig mogten oordeelen.
(‘Voorrede’, 92)

---

⁵⁸ *De Hollandsche natie* 2009, 89.

Als het lezen maar tot roem van de ‘voorouderen’⁵⁹ strekt. Wie maalt er om een paar verzen meer of minder, als zijn hart in vuur en vlam voor het vaderland wordt gezet? Je zou zelfs kunnen denken dat zulk soort onvolkomenheden er met opzet in zijn gezet, om de idee van het sublieme (de natie als iets dat te groot is om in woorden te vatten) te evoceren.

Ook andere rijmvormen, alliteraties en assonanties, komen in *De Hollandsche natie* veelvuldig voor. Ik doe een greep uit de vele voorbeelden van alliteratie in de ‘Vierde zang’: ‘De grijze Ganges’ (vs. 15), ‘vreemde Volken’ (vs. 33) en ‘den schat van Ceres’ (vs. 424). Soms vinden we er een aantal achter elkaar, zoals in onderstaande passage uit de beschrijving van het gevecht van Afron tegen de Portugezen:

Vergeefs! hij vliegt, *dringt door*, vol *drift* ’s volks *boei* te slaken.
Zijn knods is van het *bloed* des vuigen *vreemdlings* rood. (‘Vierde zang’, vs. 254-255)
[Cursivering StH]

In bovengenoemde verzen zijn zo vier, vijf voorbeelden van alliteratie aan te wijzen. Maar dezelfde passage is ook rijk aan binnenrijm. Daarom geef ik hem nogmaals weer, waarbij ik nu niet de alliteraties, maar de assonanties cursiveer.

Vergeefs! hij vliegt, *dringt door*, vol *drift* ’s volks *boei* te slaken.
Zijn knods is van het *bloed* des vuigen *vreemdlings* rood.
[Cursivering StH]

De dichtheid van assonanties en alliteraties in bovenstaande verzen is geen uitzondering. In bijna ieder willekeurig gekozen vers of verzenpaar zijn deze rijmvormen aan te wijzen. Ter illustratie volgen nog enkele voorbeelden uit de ‘Vierde zang’:

De voedende muskaat, in dik gezwollen trossen,
Aan Bandaas grond ontvoert, ontvangt ze, en schenkt ze aan de aard!
Een schat door bloed en zweet, in ’t gloeiend Oost vergaard! (vs. 22-24)

---

⁵⁹ *De Hollandsche natie* 2009, 92.

De lezer struikelt hier bijna over de assonanties: ‘in dik’, ‘gezwollen trossen’, ‘Aan Bandaas’, ‘grond ontvoert, ontvangt’ (tweemaal), ‘en schenkt’, ‘aan de aard’, ‘voedend [...] ontvoert [...] gloeiend’.

Het consequent toepassen van rijm bevordert de eenheid binnen de verzen. En eenheid, eensgezindheid is waar Helmers zijn gehoor toe oproept.

Stijlfiguren

Reeds in de ‘Voorrede’ wekt Helmers de verwachting dat hij op het gebied van de stijlfiguren alle registers open zal trekken. Die verwachting wordt niet beschaamd. Herhaling, in *Literair mechaniek* omschreven als ‘het oerprincipe van ordening dat zich overal in de werkelijkheid, tot in ons eigen lichaam en in ons brein, manifesteert’⁶⁰, is hierbij veelvuldig aan de orde. Niet alleen klankherhaling, zoals hierboven besproken, maar ook herhaling van motieven, woorden, gedachten, et cetera. Uit de onuitputtelijke hoeveelheid voorbeelden kies ik er enkele. Allereerst volgt een voorbeeld van een *repetitio*:

Geen strand, waarop de dood en ’t wild gedierte schuilt,
Geen klippen, aan wier voet de orkaan afgrijselijk huilt,
Geen gif, in pijl bij pijl door wilden afgeschoten,
Geen vuur, door ’t kreeftgestarnte op d’Oceaan gegoten,
Bedwingen Houtmans moed, die naar het Oosten snelt,
Met schepen, rank van bouw, en luttel volks verzeld. (‘Vierde zang’, vs. 75-78)

Vier keer achter elkaar gebruikt Helmers het woord ‘geen’, om aan te geven dat schipper De Houtman zich door niets of niemand laat tegenhouden, noch door natuurkrachten, noch door vijandelijke gifpijlen. Een kanttekening bij het woord ‘wilden’ in vers 77 lijkt me op zijn plaats. Dit woord is typerend voor de wijze waarop de Indische bevolking wordt afgeschilderd. Het woord ‘wilden’ staat voor onbeschaafd, onontwikkeld, voor ‘natuur’ in plaats van ‘cultuur’, om nogmaals naar Maaike Meijer te verwijzen.⁶¹

In een tweede voorbeeld, eveneens uit de ‘Vierde zang’, wordt de vechtlust van de Nederlandse leeuw bezongen:

---

⁶⁰ Van Boven en Dorleijn 1999 (2010), 129.

⁶¹ Meijer 1996, 131.

Wiens onvernietbre muil en vlammschietende oogen,
Wiens manen, golvende als de zee door storm bewogen,
En nooit verstompte klaauw, en onverzwakte kracht,
Haar sterken in den strijd met Spanjes overmagt. ('Vierde zang', vs. 29-32)

Alles wat een leeuw zijn status en kracht geeft, wordt opgesomd: zijn muil, ogen, manen en klauwen. Ook dit is een voorbeeld van een *repetitio*.

Naast herhalingen vinden we ook chiasmen (tegenstellingen), zoals deze:

'k Wil in 't verzensend Oost verkwikkend adem halen.' ('Vierde zang', vs. 42)

'Verzensend' en 'verkwikkend' zijn elkaars tegenpolen. Helmers bedoelt hiermee dat het Oosten ongenadig heet is, maar dat het er, dankzij de aanwezigheid van 'Neêrlands maagd' toch mogelijk is om 'verkwikkend' adem te halen. De tegengestelde bijvoeglijke naamwoorden duiden dus indirect een tegenstelling tussen het Oosten en Nederland aan, in het voordeel van Nederland. In het onderstaande voorbeeld geeft Helmers aan wat er gebeurt als de Portugezen in het Oosten komen:

Maar ach dit Paradijs wordt ras een aaklig graf! ('Vierde zang', vs. 59)

Het Oosten wordt nu niet 'verzensend' genoemd, maar een 'Paradijs'. En de Portugezen brengen geen verkwikking, maar dood en verderf. Helmers gebruikt dus een tegenstelling om aan te duiden dat Nederland en Portugal zich tot elkaar verhouden als goed en kwaad.

Een volgende, eveneens frequent voorkomende stijlfiguur is de aanroep. Om de betrokkenheid van de lezer (luisteraar) te vergroten, wordt deze met regelmaat aangesproken met 'u' of 'gij'. Ook dit is te verklaren vanuit de oorspronkelijke opzet van *De Hollandsche natie* als voordrachtstuk.⁶² In dit verband moeten ook de vele uitroepen als 'ach' en 'ô' worden genoemd. Deze uitroepen vergroten de emotionele betrokkenheid.

Een aspect dat zowel betrekking heeft op het verhaal als op de stijlmiddelen, is het sentiment, de hartstocht. Keer op keer doet Helmers een appel op het gemoed. 'Ik juich', zo luidt de aanhef van de 'Eerste zang'. En een aantal verzen verder (vs. 25-26): 'Gij! Die [...] een traan van dankbre liefde weent.' Als de Nederlanders voet aan wal zetten in Banda, en het relaas

---

⁶² *De Hollandsche natie* 2009, 37-38.

van vorst Egeron hebben aangehoord, is het eerste dat ze doen: huilen ('Vierde zang', vs. 386). In *De Hollandsche natie* wordt gejuicht, gehuild en gehuiverd. Emoties vergroten de betrokkenheid en Helmers geeft ermee aan de Nederlandse zaak hem niet onberoerd laat.

Beeldspraak

Het aantal beelden dat Helmers gebruikt om zijn boodschap kracht bij te zetten is zeer groot. In deze en vorige paragrafen zijn er al enkele de revue gepasseerd, zoals de personificatie van Nederland als maagd en als leeuw. Het is overigens niet ongebruikelijk een land op dergelijke wijze te personifiëren, vergelijk de 'Nederlandse maagd' bijvoorbeeld met 'Vrouw Britannia'. In de 'Inleiding' betoogt Jensen dat de 'gezwollen, hoogdravende stijl van *De Hollandsche natie*'⁶³ te maken heeft met de mondelinge voordracht waarvoor het werk oorspronkelijk bedoeld was.⁶⁴ Dat klinkt heel plausibel, maar ik denk dat er nog een aspect aan toe te voegen is: de stijlfiguren staan, net als bijvoorbeeld het gebruik van rijm, in dienst van de nationalistische boodschap. Helmers wilde zijn gehoor ervan overtuigen dat Nederland uitblinkt op alle terreinen. Het ging Nederland, in de jaren waarin Helmers aan zijn verzen werkte, niet bepaald voor de wind, maar de herinnering aan de voorvaderen zou de Nederlanders zeker tot steun zijn. Die gedachtenis geeft Helmers op grootse en meeslepende wijze vorm. Hij volstaat niet met zakelijke mededelingen over de personen in kwestie, iets wat hij volgens zijn 'Voorrede' liever aan geschiedschrijvers overlaat⁶⁵, maar vergelijkt velen van hen met mythologische figuren, namen uit de Oudheid of beroemdheden uit een recenter verleden. P.C. Hooft, bijvoorbeeld, noemt hij de 'Tacitus [...] van Nederland'⁶⁶. En met zijn ontwerp van het stadhuis ('Kapitool'⁶⁷) op de Dam in Amsterdam stak de architect Jacob van Campen de bouwers van de Sint-Pieterskerk in Rome naar de kroon.⁶⁸ Die bouwers (Bramante en Michelangelo) waren weliswaar geen 'klassieken', maar toch zeker niet de minsten. Vaderlandse figuren nemen door dergelijke vergelijkingen mythische proporties aan. En precies dat was Helmers bedoeling. Hij wilde met alle middelen die hij tot zijn beschikking had, de Nederlanders ervan overtuigen dat zij tot een uitverkoren, mythisch volk behoorden.

Overigens verzuimde Helmers niet om ook voor zichzelf een plaatsje in te ruimen in de eregalerij. In de 'Voorrede' schrijft hij dat de 'Vaderlandsche dichtkunst' nog nooit op zo'n

---

⁶³ *De Hollandsche natie* 2009, 36.

⁶⁴ Idem, 36.

⁶⁵ Idem, 91-92.

⁶⁶ Idem, 256.

⁶⁷ Idem, 263.

⁶⁸ Idem, 263.

grote hoogte heeft gestaan ‘als waar wij haar thans beschouwen’.⁶⁹ Wie zichzelf dichter durft te noemen, moet wel zeer ‘schroomvallig’⁷⁰ zijn. Het heeft Helmers er echter niet van weerhouden zijn verzen te publiceren. ‘Ik heb het [...] gewaagd’⁷¹, schrijft hij. En daarmee plaatste hij zich feitelijk boven zijn gewaardeerde voorgangers. Ook ten opzichte van de dichters in andere Europese landen voelde hij zich superieur. In een brief uit 1809 aan collega-dichter schreef hij:

Staat onze dichtkunst thans niet op eene hoogte, waarop zij voorheen nimmer stond?
Onze naburen overtreffen wij op dit oogenblik zeker.⁷²

Dergelijke citaten hebben later in literatuurgeschiedenissen het predicaat ‘zelfoverschatting’⁷³ gekregen, zoals ik in paragraaf 5 heb laten zien.

Conclusie

Vorm en inhoud van *De Hollandsche natie* zijn een hechte eenheid. De boodschap is nationalistisch, en bevat een oproep tot eensgezindheid. Metrum, rijm en stijlfiguren dragen eveneens een eenheid uit, doordat ze onder de noemer ‘equivalentie’ vallen. *De Hollandsche natie* is geheel op rijm (met uitzondering van de ‘Voorrede’). Naast eindrijm zijn alliteratie en assonantie belangrijke en veel voorkomende verbindende elementen. Herhalingen en uitroepen komen veelvuldig voor; hiermee wordt de betrokkenheid van de lezer vergroot. In de beeldspraak speelt de klassieke oudheid een belangrijke rol. Helmers wil daar als het ware mee zeggen: Nederland kan de oude Grieken evenaren.

---

⁶⁹ *De Hollandsche natie* 2009, 93-94.

⁷⁰ Idem, 94.

⁷¹ Idem, 94.

⁷² Brief van Helmers, geciteerd in Enenkel, Onderdelinden en Smith 1999, 155.

⁷³ Van Bork en Verkruijsse 1985, 263, geraadpleegd op www.dbnl.org op 7 juni 2014.

7. Een feministische tekstanalyse van de ‘Eerste zang’

In deze paragraaf ga ik op zoek naar een antwoord op een deel van de onderzoeksvraag: hoe worden vrouwen gerepresenteerd? Zonder de overige delen geheel te negeren, zal ik de nadruk leggen op de eerste en de vierde ‘zang’. Maaïke Meijer betoogt dat de wijze van representatie veel zegt over de verhouding tussen degene die gerepresenteerd wordt en degene die representeert.⁷⁴ Wie pen of penseel hanteert, heeft de macht de ander af te beelden zoals hij wil. Dat kan bewust of onbewust: naast de persoonlijke visie van de kunstenaar (om in het domein van de kunsten te blijven) speelt de traditie een belangrijke rol. Zonder bepaalde conventies, afbeeldingstradities, zouden veel personages of allegorische figuren immers niet herkend worden. Enkele voorbeelden: Vrouwe Justitia wordt altijd geblinddoekt en met weegschaal en zwaard afgebeeld, Mozes met horentjes en Orpheus met zijn lier. Deze, en nog vele andere voorbeelden van afbeeldingstraditie worden als vanzelfsprekend beschouwd. Soms moeten bestaande en vertrouwde representaties echter kritisch in ogenschouw genomen worden, betoogt Meijer.⁷⁵ Met behulp van de door haar aangereikte methodes, onderwerp ik de ‘Eerste zang’ aan een analyse van de representatie van vrouwen en kinderen. De beschrijving van de religieuze rituelen in de ‘Voorzang’ en het aspect van Helmers’ godsdiensttolerantie vormen een entr’acte in deze paragraaf.

Over de representatie van vrouwen in *De Hollandsche natie* zijn eerder opmerkingen gemaakt. In het artikel met de titel ‘J.F. Helmers en het fenomeen “vrouw”’⁷⁶ gaat M. H. Schenkeveld in op een aantal niet erg geëmancipeerde opvattingen van Helmers. In brieven die hij aan zijn vrouw schreef, komt hij naar voren als een liefhebbende echtgenoot. Uit zijn werken, met name *De Hollandsche natie*, blijkt een eenzijdige visie op de vrouw. Wie er echter bijzonder gunstig vanaf komen zijn Helmers’ moeder en de dichteres Lucretia van Merken.⁷⁷

Entr’acte: de ‘Voorrede’ en de ‘Voorzang’

De versregels die Helmers in de ‘Voorrede’ heeft opgenomen, zijn gewijd aan de ‘Grond’ waarop de dichter is geboren, en aan zijn moeder. Vóór alle lof aan de voorvaderen, waarbij we zullen zien dat de vrouwen er toch wat bekaaid vanaf komen, begint de dichter met een ode aan zijn moeder en zijn geboortegrond. ‘Moeder’ en ‘Grond’ zijn zo innig met elkaar verstrengeld, dat dit moeilijk anders te duiden is dan een ‘Blut-und-Boden’- theorie *avant la*

---

⁷⁴ Zoals bijvoorbeeld in Meijer 1996, 11.

⁷⁵ Meijer 1996, 5.

⁷⁶ M.H. Schenkeveld 1996, geraadpleegd op www.dbnl.org op 16 juni 2014, 49-54.

⁷⁷ Idem, 53-54.

lettre. Het is niet verwonderlijk dat Hendrik Tollens, de dichter van het lied ‘Wien Neêrlands bloed door d’aadren vloeit / van vreemde smetten vrij’, een bewonderaar van Helmers was. De lofzang op de Nederlandse grond gaat verder: niet alleen werd de dichter hierop geboren, hij zal er ook eens in begraven worden.

De ‘Voorzang’ heeft als ondertitel ‘Lof van het eiland der Batavieren’. Het opschrift luidt: ‘Bardenzang’. De eerste strofe keert als een refrein nog driemaal terug. Dat doet, evenals de rolaanduidingen (‘koor’, ‘koor van barden’, twee barden’) een toneeluitvoering vermoeden, of een zangspel wellicht. Jensen vermeldt in de ‘Inleiding’ echter geen mogelijke opvoeringen. *De Hollandsche natie* zou in zijn geheel overigens veel te lang zijn om te worden getoonzet, hooguit komt het libretto van een operacyclus van Richard Wagner qua omvang in de buurt. De dichter gaat een kleine tweeduizend jaar terug in de tijd om het ontstaan van Nederland te bezingen. Hij roept de barden, ‘Wodans harpenaren’(vs. 4), op om los te barsten in een lofzang op de ‘ouderlijken grond’ (vs. 5). Wie niet met deze lofzang instemt, is in de ogen van de dichter een landverrader, en een slecht lot beschoren. Hij mag wat hem betreft vergaan (vs. 6) en onbegraven tot aas van het gevogelte dienen (vs. 12-13). Zelfs zijn kinderen zijn voor eeuwig vervloekt (vs. 15-16). De ‘Lof van het eiland der Batavieren’ tekent Helmers’ ambivalente houding ten opzichte van de klassieke beschaving. Enerzijds moeten de Romeinen, die toch geen onbeduidende rol hebben gespeeld bij het doorgeven van de Griekse cultuur, het zwaar ontgelden. Zij waren immers de bezetters, de machthebbers die de Batavieren hun vrijheid trachtten af te nemen. Helmers zou zich aan het door hemzelf zo verfoeide landverraad schuldig hebben gemaakt als hij de Romeinen in een gunstig daglicht gesteld zou hebben. Listig verwerpt hij dus hun militaire expansiedrift en negeert hij hun culturele invloed. Het kan niet anders, of het ten voorbeeld stellen van de Batavieren heeft een nationalistische boodschap: tweeduizend jaar geleden vochten onze voorouders al voor hun vrijheid, fier en onafhankelijk. Anderzijds laat Helmers geen gelegenheid onbenut om zijn belesenheid op het gebied van de Griekse tragedies te etaleren, en vindt hij in iedere gebeurtenis en iedere held uit de vaderlandse geschiedenis wel een Grieks equivalent. De bijna overdreven manier waarop dit gebeurt, is mogelijk een compensatie van het feit dat Helmers geen klassieke opleiding heeft genoten.⁷⁸

Helmers’ evocatie van het ritueel met ‘heidense’ barden is ook vanuit religieuze aspecten opvallend. Zich verplaatsend in een Bataafse bard, danst hij onbekommerd mee om de eik die aan Wodan is gewijd. De eik, ‘der boomen vorst’ (vs. 28), is zoveel verhevener dan de laurier van de Romeinen. Ook op godsdienstig gebied waren de Nederlanders dus superieur

---

⁷⁸ Van Hattum 1996, 169.

aan de Romeinen; de Nederlandse heilige bomen waren in ieder geval vele malen imposanter. Ook dit is een opsteker voor het nationalistische gemoed.

Helmets lijkt ten aanzien van godsdienst(vrijheid) een ruimhartige houding aan te nemen. Vrijheid van godsdienst past bij het Verlichtingsdenken, en valt op het eerste gezicht buiten Helmers' nationalisme. Jensen betoogt dat Helmers niet alleen maar nationalist was, maar ook, en niet in de laatste plaats, een wereldburger⁷⁹. De politieke omstandigheden 'dwingen hem zijn onvoorwaardelijke loyaliteit aan het vaderland te betuigen'⁸⁰. De boodschap van Lessings 'Ringparabel' die zich samen laat vatten als 'joden, christenen en moslims zijn allen kinderen van één vader', wordt door Helmers, zonder dat hij overigens naar Lessing verwijst, van harte onderschreven. In de 'Eerste zang' spreekt hij met veel waardering over de joden⁸¹, en de Indiërs roept hij in de 'Vierde zang' op om te knielen en te offeren voor hun goden Vihsnoe en Brahma.⁸² Maar, zo blijkt, de joden worden louter ten tonele gevoerd om de tolerantie van Nederland te roemen.⁸³ In Spanje werden de joden vervolgd; in Nederland waren ze welkom. Er is geen vers, geen beeldspraak of gebeurtenis, of het staat niet in het teken van de verheerlijking van Nederland.

Helmets' tolerante houding ten opzichte van godsdiensten kent één restrictie: rooms-katholieken hoeven niet op zijn ruimdenkendheid te rekenen. Rooms is namelijk synoniem voor zowel de Romeinse als de Spaanse overheersing.

De 'Eerste zang' (1)

In deze paragraaf beschouw ik de 'Eerste zang' vanuit een feministische tekstkritiek. De ondertitel van deze zang luidt 'Zedelijkheid'. Goede zeden, deugdzaamheid, zijn dus het grondbeginsel van Nederland, het fundament waarop het land gebouwd is. De dichter bezingt in de 'Eerste zang', en trouwens ook in de vijf volgende, de roemrijke daden van zijn 'voorgeslacht' (vs. 5). Opvallend vaak wordt dit voorgeslacht aangeduid als 'vaderen' of 'vaadren' (bijv. in vs. 8, 34, 208). Alleen al in de eerste vijftien versregels komt tweemaal het woord 'vaderen/vaadren' en driemaal het woord 'Vaderland' voor. Zo gaat dit vele verzen lang door: 'Der vaadren deugden zal ik schildren...' (vs. 13), 'Zal Hollandsch volk de deugd der vaadren steeds herdenken' (vs. 195), et cetera. Het zijn de *mannen* die Nederland ontruikt

---

⁷⁹ Jensen 2011a, 70. Zie ook de titel van Van Hattum 1996.

⁸⁰ Jensen 2011a, 70.

⁸¹ *De Hollandsche natie* 2009, 119.

⁸² *Idem*, 202.

⁸³ *Idem*, 119.

hebben aan het water (141-162) en door hun heldhaftig optreden tegen de elementen en vreemde (Romeinse) overheersing Nederland tot een vrij land hebben gemaakt.

Is er voor de Nederlandse vrouwen, om zo te zeggen de ‘voormoeders’, geen rol weggelegd? Zeker wel. In de verzen 85-104 wordt de lof bezongen van de moeders die liefdevol voor hun kinderen hebben gezorgd. Hier zijn enkele ‘meijeriaanse’ kanttekeningen bij te plaatsen: de enige rol die voor vrouwen is weggelegd, is die van liefdevolle moeder en echtgenote. Herhaaldelijk worden vrouw en kinderen in één adem genoemd, meestal als ‘ga(de) en kroost’ van de betreffende man, bijvoorbeeld in vs. 447, 482 en 513. Eveneens typerend is een vers als ‘Een kuische en rappe ga’ zijn hoogst geluk op aard’ (vs. 250). Als een vrouw in beeld komt, zien we haar dus door de ogen van een man. De vrouw bestaat wel, maar louter bij de gratie van haar echtgenoot, en als moeder van haar kinderen. Overigens is dit niet het enige dat over de man-vrouwverhouding gezegd kan worden. De man heeft nadrukkelijk zijn verantwoordelijkheid als vader en echtgenoot. Sterker nog: al wat hij doet, doet hij ten gunste van zijn vrouw en vooral zijn kinderen. Niet voor niets wordt de echtgenote in het hierboven geciteerde vers (vs. 250 uit de ‘Eerste zang’) het ‘hoogste geluk’ van de man genoemd. Zo zijn er meer, soms wat bizarre en haast lachwekkende, voorbeelden te vinden. De ongelukkige reiziger die ‘den wreedden boom op Javaas grond ontsproten’ (vs. 319) uitkiest om onder te gaan zitten, en dit vervolgens met de dood moet bekopen, ‘denkt aan zijn kroost’ (vs. 326) voor hij overlijdt.

Dramatischer nog is de beschrijving van de dood van Beylinc (vs. 450-602), die de apotheose vormt van de ‘Eerste zang’. Een treffender voorbeeld van ‘Zedelijkheid’ in dienst van het vaderland is, met andere woorden, niet denkbaar. Beylinc (Helmers spelt zijn naam als Bijling) vraagt aan zijn vijand uitstel van executie om zijn vrouw en zoontje nog eenmaal te kunnen zien (vs. 512 en verder). Als zijn uur geslagen heeft, zijn zijn laatste gedachten en gebed gewijd aan ‘zijn land, zijn kroost, en echtgenoot’ (vs. 601). Terzijde: zijn dood -hij wordt levend begraven- is misschien wel des te schrijnender omdat hij ‘in ’s aardrijks schoot’ stapt (vs. 602), in de aarde dus die ooit door zijn voorvaderen aan de zee ontrukkt is (‘Voorzang’, en ‘Eerste zang vs. 141-162).

De ‘Eerste zang’ (2)

Drie voorbeelden van representaties van vrouwen in de ‘Eerste zang’ verdienen een nadere bestudering. Allereerst wil ik stilstaan bij de personificatie van de vaderlandse geschiedenis als jonge maagd. In de verzen 71-82 wordt het vaderland, of preciezer gezegd: ‘de roem der vaadren’ vergeleken met een jonge vrouw, die ‘met maagdelijke schaamte, en weigerende

schreden' (vs. 72) het slaapvertrek van haar 'aangeboden man' (vs. 73) betreedt. Elders, zoals in het eerste vers van de 'Vierde zang', wordt zij aangeduid als 'Neêrlands maagd'. In een wat omslachtige beeldspraak vergelijkt de dichter haar schoonheid, die weliswaar bedekt is, maar die zij toch 'niet verbergen kan' (vs. 74) met de daden van 'het voorgeslacht' (vs. 75). Zoals de echtgenoot van de jonge vrouw 'in haar liefde zwelgt met niet verzaadbare teugen' (vs. 79), zo mag het Nederlandse volk zich verlustigen in de koene daden van de voorvaderen. Een staaltje erotiserende geschiedschrijving!

De tweede representatie heeft betrekking op de rol van de vrouw als moeder, waar ik eerder al even bij stilstond. In de verzen 85-104 wordt de lof van de moeder bezongen. Haar diepste geluk ervaart zij wanneer ze haar kind 'voor 't eerst aan 't harte drukt' (vs. 86) en wanneer ze ontwaart dat haar kind –een zoon- naar zijn vader aardt (vs. 90, 98). Dat is de mooiste denkbare beloning van haar liefdevolle zorgen (vs. 98-102). Opnieuw is hier een gender-getinte kritische kanttekening op zijn plaats: er is geen sprake van dochters, er is ook geen sprake van gelijkenis van het kind met zijn moeder. Meisjes zijn volledig weggeschreven uit Helmers' vaderlandse geschiedenis. Pas als ze zelf een zoon krijgen, dingen ze mee naar een bescheiden plaatsje op het podium - achter de coulissen.

In het verhaal over de dood van Beylinc, als derde en laatste voorbeeld, neemt Beylincs vrouw een belangrijke plaats in (vs. 518-596). Wanneer Beylinc toestemming gekregen heeft om afscheid te nemen van zijn vrouw en zoontje, vertelt hij aanvankelijk niets over het lot dat hem te wachten staat (vs. 518). Pas als de maand verstreken is, brengt hij haar het afschuwelijke nieuws (vs. 553-561). Waarom verzweg hij al die tijd het slechte nieuws? Kennelijk wilde hij nog een maand de schijn van huiselijk geluk ophouden. Beylinc staat symbool voor mannelijke moed en onverschrokkenheid. Hij had de kans om te ontsnappen, maar hechtte meer waarde aan zijn woord van eer dan aan zijn leven. Hij gaat zelfs nog verder:

Weet hij niet, dat zijn dood zijn gade en kroost vermoordt?

Hij weet dit: - maar zijn woord blijft heilig, ongeschonden. ('Eerste zang', vs. 538-539)

Hoewel Beylinc dus alles over had voor zijn vrouw en kind, en zich ervan bewust was dat zij te gronde gericht zouden worden als hij er zelf niet meer is, gaat zijn erewoord boven alles. Zelfs boven het leven van hen die hem het meest lief zijn.

Hoe reageert zijn vrouw op het slechte nieuws? Zij 'gilt' en 'siddert als een blad'(vs. 558), is 'dol van wanhoop' (vs. 574) en 'stort op 't aangezicht' (vs. 578). Ze heeft haar emoties niet in bedwang en wordt als een waanzinnige: 'haar denkkraft is vervlogen' (580), ze 'slaat

haar oogen wild in 't rond' (vs. 593). Tegenover zijn door emoties bevangen vrouw staat Beylinc, die weliswaar diepbedroefd is, maar toch onverschrokken blijft. De man wordt gerepresenteerd als de sterke, rationele partij, de vrouw als een zwak en irrationeel persoon.

In *De Hollandsche Natie* zijn slechts enkele voorbeelden te vinden van vrouwen die de gebruikelijke huiselijke zorgzaamheid ontstijgen. We vinden hen in de 'Zesde zang'. Het gaat om Anna Maria van Schuurman (vs. 383), Elisabeth Hoofman (vs. 384), Juliana Cornelia de Lannoy (idem), Lucretia van Merken (vs. 386) en Johanna Cornelia Wattier (vs. 403). Zij worden geroemd om hun *werken*, niet om hun zorgzaamheid of moederschap. Vooral Van Merken wordt uitbundig geprezen om haar gedichten. Helmers noemt haar zelfs 'flonkerster der heilige poëten' (vs. 386).

Conclusie

Op enkele uitzonderingen na spelen vrouwen in *De Hollandsche natie* de tweede viool. Ook Schenkeveld kwam tot deze conclusie.⁸⁴ Hoe verheven ook Helmers het ook heeft beschreven, de 'Nederlandse maagd' is in feite een lustobject voor de man. Vrouwen die de rol van liefdevolle echtgenote en zorgzame moeder op zich nemen, worden door Helmers geprezen. Voor vrouwen die buiten dat kader vallen, of, zoals Schenkeveld zegt, 'weleens buitenshuis iets gedaan hebben'⁸⁵ heeft hij een blinde vlek. In het verhaal over Beylinc wordt de vrouw van Beylinc (een aanduiding die ook al op weinig zelfstandigheid duidt) omschreven als zeer emotioneel, panisch en irrationeel. Helmers representeert de vrouw op seksistische wijze.

---

⁸⁴ M.H. Schenkeveld 1996, 53-54, geraadpleegd op www.dbnl.org op 16 juni 2014.

⁸⁵ Idem, 54.

8. Een postkoloniale tekstanalyse van de ‘Vierde zang’

Dat de ‘Hollandse natie’ in Helmers’ ogen superieur is aan alle andere volken op aarde moge na het lezen van de ‘Voorrede’, de ‘Voorzang’ en de eerste drie ‘Zangen’ duidelijk zijn. In de ‘Vierde zang - Zeevaart’ wordt, als een logisch gevolg van die superioriteit, beschreven hoe Nederland verwelkomd wordt in ‘de Oost’ en koloniale producten in ontvangst neemt. Door de ‘Vierde zang’ te onderwerpen aan een postkoloniale tekstkritiek zal duidelijk worden dat nationalisme en kolonialisme een hechte twee-eenheid vormen. De ‘Vierde zang’ opent met het onderwerp ‘De Nederlandsche maagd ontvangt de schatting van Oost en West’⁸⁶. Helmers past allerlei retorische middelen toe om aan te tonen dat Nederland het volste recht heeft op die schatting. De ‘Vierde zang’ begint met een eerbetoon aan ‘Neêrlands maagd’. Zij is het toonbeeld van schoonheid en fierheid, een godendochter, of op zijn minst ‘lievling van de goôn’ (vs. 11). De heerschappij over de wereld is als het ware aan haar voeten gelegd.

Daar staat zij! Neêrlands maagd. Door golvend licht omschenen,
Slaat zij haar scheppend oog door ’t ruim des hemels henen.
En kluistert, met één wenk, elk sterfling aan haar’ zij!
Elk schijnt voor ’t juk gevormd, en zij alleen is vrij. (‘Vierde zang, vs. 1-4)

De laatste zin wordt niet nader toegelicht, het is eenvoudigweg een feit. Het gebruik van het woord ‘kluistert’ in vs. 3 is eveneens opmerkelijk. ‘Kluisteren’ is een synoniem voor boeien of binden, maar wordt hier in positieve zin gebruikt. Dat is even verder geheel anders:

Wat vreemde Volken zien we in ’t Oost haar tegensnellen!
Elk toont de kluisters daar de Taag hen in dorst knellen;
De striemen, diep geploegd in de opgereten huid,
Der Portugezen woede, en plondering, en buit! (vs. 33-36)

In dit citaat wordt het woord ‘kluisters’ (vs. 34) in verband gebracht met de Portugezen. Zij mishandelen de volken in het Oosten en beroven hen van hun schatten. Hetzelfde (werk)woord stelt de Nederlanders in een gunstig daglicht, en brengt de Portugezen in diskrediet.

---

⁸⁶ *De Hollandsche natie* 2009, 270.

Een mogelijke parallel

Het gegeven dat het ene volk schatting brengt aan het andere, was niet nieuw. Mogelijk heeft Helmers inspiratie opgedaan in het Oude Testament, waarin op meerdere plaatsen wordt gesproken over de schatting die volken aan (de koning of de God van) Israël brengen. Helmers beschikte, volgens de veilingcatalogus die na zijn dood is opgesteld, in ieder geval over meerdere bijbels, theologische werken en Trommius' *Concordantie van de Bijbel*.⁸⁷ Voorbeelden van het brengen van schatting zijn te vinden in onder andere psalm 68 en psalm 72. Bedoeld of onbedoeld lijken de verzen 13-32 een parafrase van de laatstgenoemde psalm. Of beter gezegd, het lijkt of de goede wensen die aan het adres van de koning worden geuit, toegepast worden op Nederland. De psalm is toegeschreven aan koning Salomo, die door zijn spreekwoordelijke wijsheid als 'modelkoning' de geschiedenis is ingegaan. Psalm 72 is een blauwdruk voor de ideale koning. Hij is wijs en rechtvaardig en brengt voorspoed voor het land. Als dank daarvoor ontvangt hij schatten van allerlei andere koningen en volken. De psalm heeft twintig verzen, waarvan ik er een aantal citeer:

Van Salomo.

Geef, o God, uw wetten aan de koning,
uw gerechtigheid aan de koningszoon.

[...]

4 Moge hij recht doen aan de zwakken,
redding bieden aan de armen,
maar de onderdrukker neerslaan.

[...]

8 Moge hij heersen van zee tot zee,
van de Grote Rivier tot de einden der aarde.

9 Laten de woestijnbewoners voor hem buigen,
zijn vijanden het stof van zijn voeten likken.

10 De koningen van Tarsis en de kustlanden,
laten zij hem een geschenk brengen.

De koningen van Seba en Saba,
laten ook zij hem schatting afdragen.

---

⁸⁷ Van Hattum 1989, z.p.

11 Laten alle koningen zich neerwerpen voor hem,
alle volken hem dienstbaar zijn [...] ⁸⁸

Veel elementen uit de psalm zien we terug in *De Hollandsche natie*, maar dan uiteraard toegepast op Nederland. Ik geef een kort overzicht van de overeenkomsten en verschillen. In het eerste vers worden de ‘wetten’ en de ‘gerechtigheid’ door God op de koning gelegd (er wordt althans om gebeden). Dit is een belangrijke legitimatie van het gezag van de koning: zijn macht is van God gegeven, hij regeert bij de gratie Gods. In *De Hollandsche natie* ligt dat, met betrekking tot Nederland, een beetje anders. Nederland is weliswaar de trots van de goden (‘Vierde zang, vs. 11), maar is voor een belangrijk deel door de mens gevormd. (‘Eerste zang, vs. 141-162). In het vierde vers van de psalm wordt de koning toegewenst dat hij de zwakken beschermt, opkomt voor de armen en de onderdrukker neerslaat. Deze elementen keren in de ‘Vierde zang’ van *De Hollandsche natie* bijna letterlijk terug. Nederland brengt ‘rust en zegen’ (vs. 26), is een ‘schuts der aard’ (vs. 28) en slaat de onderdrukker (in casu Spanje en Portugal) neer (vs. 30-32). Over de strijd tegen Portugal volgt later in deze paragraaf meer. Vers 8 van de psalm, ‘moge hij heersen van zee tot zee’ is een vanzelfsprekendheid voor Nederland, zie de openingsverzen van de ‘Vierde zang’ en de bespreking daarvan eerder in deze paragraaf. Ook de hierboven al besproken ‘schatting aller volken’ zou aan de psalm ontleend kunnen zijn. Zoals in psalm 72 vers 10 en 11 offers gebracht worden aan de rechtvaardige koning, zo verdient Nederland offers van de volken. De namen van de volken en de aard van de schatten zijn bij Helmers aangepast aan de ‘Nederlandse’ situatie. Zo zijn het niet de koningen van Tarsis, Seba en Saba (psalm 72 vs. 10, 11), maar de ‘Arabier’ (‘Vierde zang, vs. 20), de ‘landzaat’ (idem, vs. 157-163) en koning Egeron (idem, vs. 407-408) die Nederland eer bewijzen. De schatten die aan Nederland worden geschonken, zijn onder meer ‘geurige kaneel’ (‘Vierde zang, vs. 21) en ‘voedende muskaat’ (idem, vs. 22). Helmers noemt de Bijbel niet als bron, maar dat hij zich door psalm 72 heeft laten inspireren, acht ik niet onwaarschijnlijk.

Nederland versus Portugal

In de voorafgaande alinea’s is de tegenstelling tussen Nederland en Portugal al even ter sprake gekomen. Portugal is de aartsrivaal, de slechterik, de tegenpool van het nobele Nederland. De strijd tegen Spanje en Portugal is van belang, omdat hij een belangrijke rechtvaardiging vormt van Nederlands dominante aanwezigheid in (onder andere) Indië. Nederland wreekt de

---

⁸⁸ *Nieuwe Bijbelvertaling* 2004, 764.

wreedheden die de Portugezen hebben begaan tegen de volken in het ‘Oosten’ (vs. 38). Tegelijk wordt de Spaanse overheersing van Nederland gewroken. Portugal is weliswaar geen Spanje, maar beide landen liggen op het Iberisch schiereiland (‘Iber’, vs. 71). Ze zijn, met andere woorden, uit hetzelfde hout gesneden. Cornelis de Houtman zet koers naar ‘de Oost’ om de Indische bevolking te bevrijden van de Portugezen. Als ware hij de rechtvaardige koning uit psalm 72. Waar onder Portugees bewind de hel losbarstte, treedt De Houtman op als redder. ‘Heel ’t Oosten kermt vergeefs om hulp en onderstand’ (vs. 64). De gruweldaden van de Portugezen moeten gewroken worden, maar wie is daartoe in staat? ‘Nederland alleen!’ (vs. 69). Ondertussen zelf door Spanje onderdrukt, wil Nederland ‘zijn vijand in zijn eigen hart bestoken’ (vs. 70). Ondanks ontberingen als hitte, windstilte of juist zware stormen, bereiken De Houtman en zijn bemanningsleden Indië. Op wonderbaarlijke wijze weet hij de kwade stemming van de ‘nevelvorst’ om te buigen in mildheid (vs. 101-142). De Houtman komt immers om ‘de menselijkheid [te] wreken’ (vs. 121). De Nederlanders komen niet om bloed te vergieten, maar om vrede te stichten, tot verbazing van de lokale bevolking:

De landzaat staat verstomd, zag nooit Europeanen,
Dan, zwaar van staal omgord, het spoor tot roof zich banen. (vs. 157-158)

En enkele verzen verder:

Geen bloed kleeft aan dien schat der Ooster werelddeelen,
Geen stad werd uitgemoord om onzen smaak te streelen. (vs. 165-166)

Of Helmers hier de wandaden, die wel degelijk gepleegd zijn, opzettelijk heeft verbloemd, of dat hij er onwetend over was, valt moeilijk na te gaan.

Adeka en Afron

In de verzen 167-414 wordt een lange en tragische liefdesgeschiedenis uit de doeken gedaan. De wreedheid van de Portugezen wordt in dit verhaal breed uitgemeten, afgezet tegenover de goedheid van de Nederlanders. Het verhaal gaat als volgt. De wijze vorst Egeron regeert over Banda, zijn onderdanen dragen hem op handen. Egeron had drie zonen, die alle drie zijn overleden. De enige die hem nog rest is zijn beeldschone dochter, Adeka. Op een dag ontmoet zij Afron, de ‘oppervorst van Timor’ (vs. 216). Ze worden op slag verliefd en het duurt niet lang, of ze besluiten te trouwen. Precies op hun trouwdag echter vallen de Portugezen het eiland

binnen. Met hun kanonnen doden zij inwoners van Banda als slachtvee. Onder aanvoering van Afron slaan de Bandanezen en Timorezen terug en verjagen ze de Portugezen. Laatstgenoemden kiezen eieren voor hun geld en geven zich over. Althans: dat veinzen ze, want andermaal slaan ze toe. In hun tweede aanval vermoorden ze onder anderen Afron. Nu de weerstand is gebroken, zaaien de Portugezen dood en verderf, en roven ze alles wat er te halen is. Adeka zwerft wanhopig door de bossen rond totdat ook zij gegrepen en gedood wordt. Egeron hoort het droeve nieuws juist op het moment dat de Nederlanders arriveren. Hun aankomst is opmerkelijk genoeg om even bij stil te staan. Egeron schijnt onmiddellijk te beseffen dat hij goed vlees in de kuip heeft. Hij maakt de Nederlanders deelgenoot van zijn groot verdriet en smeekt hen hem het leven te ontnemen, want de dood zal zijn bevrijding zijn. Als Egeron uitgesproken is, barsten de Nederlanders in tranen uit. Ze zijn met zijn lot bewogen en zweren wraak. Ze zoeken de Portugezen op, en dit is het gevolg:

Kort is de strijd met die gevloekte moordenaren;
Het staal maait ze allen, als de seis de korenaren. (vs. 394)

Egeron wordt door de Nederlanders opnieuw op zijn troon gezet, maar het verdriet om zijn dochter heeft hem gebroken. ‘Hij haakt naar ’t graf, dat kind en vader zal vereenen!’ (vs. 402). Voor hij sterft draagt hij de regering van zijn land over aan de Nederlanders:

Hij wil zijn redders eerst zijn dankbaarheid betoonen!
Een edelmoedig hart vindt wellust in ’t beloonen.
Hij staat aan Nederland zijn kroon en volken af,
En vriendlijk voert de dood hem in Adekaas graf. (vs. 405-408)

Interpretatie

Wat is de functie van de geschiedenis van Adeka en Afron in de ‘Vierde zang’? Ik denk dat deze tweeledig is. Om te beginnen is het een aangrijpend, emotioneel liefdesverhaal. Verteltechnisch is het een welkome onderbreking van de lange portrettengalerij die *De Hollandsche* natie is. Het is roerend gebracht, Helmers neemt er de tijd voor. Menigeen zal bij het horen of lezen van het verhaal over Adeka en Afron een traan hebben weggepinkt. Helmers roept hier in ieder geval toe op:

Lok, zangster, thans een' toon van weemoed op uw luit,
Wring zuchten uit ons hart, en tranen de oogen uit!

Verder is er een belangrijk politiek aspect. Het verhaal vormt een legitimatie van Nederlands kolonialisme. De vorst Egron heeft zijn kroon afgestaan aan Nederland, Nederland heerst dus over Banda (en de rest van Indië) bij koninklijk mandaat. Dat mandaat is de Portugezen niet gegeven, want zij kwamen uit louter hebzucht naar Indië:

Der Specerijenschat lokt ras zijn goudorst uit,
Zijn hongrig oog beschouwt het eiland als zijn buit. (vs. 247-248)

Hoe anders zijn de Nederlanders. In onder meer de verzen 415-424 wordt benadrukt dat de Indiërs hun schatten vrijwillig en uit dankbaarheid afdragen, dat zij deze niet met 'bloed en merg betalen' (vs. 418). De vraag naar het welzijn van de Indiërs zelf stelt Helmers overigens niet. Natuurlijk laten Spanje en Portugal het er niet bij zitten. Zij zinnen op wraak en voor de tweede maal komt het tot een strijd. De Nederlanders winnen, tot vreugde van de 'Landzaat' (vs. 442), want nu is 'het Oosten bevrijd' (vs. 444). Enkele verzen verder wordt er nog een schepje bovenop gedaan:

Juicht, juicht, verdrukten, juicht, door Neêrlands arm bevrijd. (vs. 456)

Rede versus driften

Hierboven zagen we hoe Nederland optreedt als redder van de Indiërs en tegelijkertijd als wreker van de onderdrukking door Spanje. Ook kwam aan de orde hoe Nederland het gezag over Indië bij koninklijk mandaat verkreeg, via de fictieve vertelling over Egeron en zijn dochter Adeka. Als de Nederlanders het bij een kortstondige militaire interventie, een bevrijdingsactie, gelaten zouden hebben, zou Helmers' vertelling misschien aanvaardbaar zijn. Maar dat was niet het geval. De Nederlanders vertrokken niet, maar bleven. Het 'ontvangen' van de grondstoffen en (landbouw)producten beschouwden zij als volkomen vanzelfsprekend. Ook dit moest gerechtvaardigd worden, en daartoe heeft Helmers onder meer de volgende, ontegenzeggelijk kolonialistische en racistische passage ingelast. Het gaat om de verzen 415-430 van de 'Vierde zang'. Hierin wordt, aansluitend op het verhaal over koning Egeron en zijn dood, verhaald hoe en waarom Nederland haar loon in ontvangst neemt:

Hoe ras, ô Neêrland! smaakt gij 't loon thans van uw deugd! ('Vierde zang', vs. 415)

De 'inboorling' (vs. 416) is verheugd als hij de Nederlandse schepen weer ziet naderen, want:

Uwe aankomst zal hij niet met bloed en merg betalen! (vs. 418)

De Indiërs zijn zo verheugd, dat ze Nederland hun gaven aanbieden:

Vrijwillig biedt u elk zijn wierook aan om strijd;
En gij verwisselt dien voor Europeesche vlijt. (vs. 419-420)

Wat gebeurt er in deze verzen? De Indiërs vechten om wie als eerste zijn wierook (symbool voor offergaven) mag aanbieden aan de Nederlanders. In de volgende verzen worden ook andere producten opgesomd:

De jager stond den buit, dien hem zijn jagtspriet gaf,
Den landman willig voor den schat van Ceres af. (vs. 423-424)

Nederland zet de natuurproducten dankzij 'Europeesche vlijt' (vs. 420) om in eindproducten. Het Oosten levert grondstoffen, het Westen maakt er eindproducten van. Dit is een voorbeeld van natuur versus cultuur⁸⁹, een primitieve versus een geïndustrialiseerde maatschappij.

In de volgende, opmerkelijke passage beschrijft Helmers het leven in Indië als een soort paradijselijke toestand:

Geen sterker trachtte 't juk den zwakken op te dringen,
Eenstemmig sloeg het hart der blijde stervelingen,
De rede leide 't heir der driften aan den band.
Zoo wordt als Haydens hand het scheppend speeltuig spant,
Elk hartstocht ongemerkt door hem geklemd in boeijen,
Hij stort u zielkracht in, of doet uw tranen vloeijen. (vs. 425-430)

---

⁸⁹ Opnieuw naar Meijer 1996, 131.

Wat staat hier allemaal? De zin ‘Geen sterker trachtte ’t juk den zwakken op te dringen’ (vs. 425) wil zeggen: de sterken onderdrukten de zwakken niet, er heerste gelijkwaardigheid en eendracht. Vers 427 over de rede die de driften aan banden legt, is een typische uiting van het Verlichtingsdenken. De rede, het verstand, beteugelt het primitieve, de driften. Opmerkelijk is de vergelijking met de componist Joseph Haydn (‘Hayden’, vs. 428). Zoals hij met zijn verstand de noten zo ordent dat ze precies zo staan (en klinken) als hij wil, zo heerst de rede over de driften. Met ‘het scheppend speeltuig’ (vs. 428) dat Haydn in zijn hand houdt, wordt de lier bedoeld, als metafoor voor de muziek. Het bijvoeglijk naamwoord ‘scheppend’ voor ‘speeltuig’ is mijns inziens wat merkwaardig gekozen, omdat Haydn de scheppend kunstenaar is, en het ‘speeltuig’ (de lier) slechts een instrument. Voor Helmers moet Haydn bij uitstek de componist van de rede zijn geweest, want hij klemt de ‘hartstogt ongemerkt [...] in boeijen’ (vs. 429). Hier wordt het woord ‘boeijen’ overigens in positieve zin gebruikt, zie de eerdere opmerkingen over dit woord. Helmers wil als het ware zeggen: er is pas een gezonde samenleving als de driften beteugeld worden en de rede regeert. Eerder in deze passage zijn de Indiërs met de *natuur*, waartoe driften ook gerekend kunnen worden, en de Nederlanders met *cultuur*, het domein van de rede, geassocieerd. Daarom laten ook deze verzen zich vertalen als een legitimatie van het kolonialisme: de samenleving is gelukkig als de Nederlanders heersen over de Indiërs.

Conclusie

In de ‘Vierde zang’ voert Helmers verschillende argumenten aan die het Nederlandse kolonialisme rechtvaardigen. Het eerste argument is dat Nederland, gepersonifieerd als de Nederlandse maagd, per definitie ver verheven is boven alle andere volken. In de tweede plaats treedt Nederland op als bevrijder van de Indische bevolking. Ten derde doet Nederland dit bij koninklijk mandaat. Het vierde en laatste argument is dat Nederland met haar rede orde schept, waar anders chaos (de driften) zou heersen. Behalve een ode aan de Nederlandse natie is de ‘Vierde zang’ dus onmiskenbaar een loflied op het kolonialisme. Dat loflied is vanuit Helmers’ nationalistische ideologie goed te begrijpen, want de koloniën verlenen de Nederlandse maagd nog meer glans en status dan zij van nature al heeft.

9. Slotbeschouwing

In de receptiegeschiedenis van *De Hollandsche natie* nemen het kolonialisme, en het feminisme nauwelijks plaats van betekenis in. De kritische en overwegend afwijzende besprekingen die *De Hollandsche natie* vanaf het midden van de negentiende eeuw ten deel vielen, gingen voornamelijk in op de overdreven vaderlandsliefde en het bombastische taalgebruik. De postkoloniale literatuurkritiek heeft dit werk, misschien omdat het allang in de vergetelheid was geraakt, links laten liggen. De dichter is bij het grote publiek alleen nog bekend van de Eerste, Tweede en Derde Helmersstraat in Amsterdam-West. Je kunt je dus afvragen of het zinvol is zo'n onder het stof geraakt werk op te pakken, af te stoffen, en te concluderen: het is seksistisch en kolonialistisch. De fraaie en toegankelijke editie die Lotte Jensen in 2009 bezorgde, rechtvaardigt echter hernieuwde aandacht. En afgezien van die heruitgave: het blijft fascinerend om te zien hoe *De Hollandsche natie* twee eeuwen geleden de harten van veel Nederlanders deed zwellen van trots, en hoe enkele decennia later (uit schaamte?) het oordeel omsloeg.

Terug naar de onderzoeksvraag: hoe worden vrouwen en Indiërs gerepresenteerd in *De Hollandsche natie*? Eigenlijk is deze vraag eenvoudig te beantwoorden. Vrouwen worden op een seksistische manier gerepresenteerd en Indiërs op een kolonialistische wijze. In paragraaf 7 en 8 heb ik met citaten, analyses en interpretaties aangetoond dat vrouwen ondervertegenwoordigd zijn, en dat Indiërs worden beschreven als een natuuroolk: primitief, maar onder de gelukkige omstandigheid dat Nederland hen beschermt. Helmers laat overigens veel typisch 'Indiïstische' elementen die Meijer beschrijft, zoals de Nederlandse opvatting dat Indiërs traag en lui zijn⁹⁰, buiten beschouwing. De binaire oppositie natuur-cultuur is wel nadrukkelijk in *De Hollandsche natie* aanwezig.

Helmers was vermoedelijk niet geïnteresseerd in hoe de koloniale verhoudingen werkelijk lagen. Het ging hem erom met een mooi en meeslepend de Nederlanders een hart onder de riem te steken. Ook ik ben niet op zoek gegaan naar feiten en historische gegevens. Cijfers die het economische belang van de koloniën ondersteunen, en eventuele discussies hierover, ontbreken dan ook in dit werkstuk. Waar ik wel naar op zoek was, is de manier waarop representaties vorm krijgen. Die representaties zeggen mij het volgende: in *De Hollandsche natie* zijn vrouwen van ondergeschikt belang en worden kinderen stevast 'zonen' genoemd; meisjes zijn dus geheel buiten beeld. Alleen in de 'Zesde zang' roemt Helmers een aantal vrouwen van naam. Vooral Lucretia van Merken krijgt de nodige lof toegezwaard.

---

⁹⁰ Meijer 1996, 126-128.

Indiërs, die overigens steeds met andere benamingen worden aangeduid, zijn in de ‘Vierde zang’ niet zozeer ondervertegenwoordigd als wel in ‘rang’ ondergeschikt aan de Nederlanders. Helmers’ visie op Indië is dus zeer kolonialistisch gekleurd. Over één aspect echter is hij opvallend ruimdenkend: dat van de godsdienstvrijheid. In de ‘Vierde zang’, vs. 457-464, roept hij de Indische bevolking op om te knielen voor ‘Bramaas feestaltaar’ en om Visnou hulde te brengen. Daar is geen spoor van christelijke zendingsdrang bij. De hindoeïstische goden staan bij Helmers op hetzelfde niveau als de goden van de Batavieren en de God van de joden en christenen. Dat zal anno 1812 niet voor iedereen vanzelfsprekend zijn geweest. Helmers voert het aspect van de godsdienstvrijheid echter op uit nationalistische overwegingen.

Erg verrassend kan de conclusie dat *De Hollandsche natie* seksistisch en kolonialistisch is, niet genoemd worden. Interessanter is de vraag: Wat is het effect van Helmers’ stereotypingen? Zijn doel is het afschilderen van een eendrachtig Nederland. Vrouwen en inlanders zijn twee ‘groeperingen’ die zich mogelijkwijs moeizaam tot die eendracht verhouden. Via de stereotypering sluit Helmers ze enerzijds van de Hollandse natie uit - het zijn de blanke mannen waar het echt om gaat - terwijl hij tegelijkertijd manieren probeert te zoeken om ze toch in zijn systeem in te weven. Daar gebruikt hij stereotypingen voor. Zo zijn de inlanders door hun inherent ondergeschikte natuur ‘gemaakt’ om overheerst te worden, en dit legitimeert het koloniale handelen, en zo zijn vrouwen ‘gemaakt’ om zonen te baren en op te voeden, en dit garandeert ook hun plek in de Hollandse natie. Uit alles blijkt dus dat hij zijn model sluitend probeert te houden. Helmers’ *De Hollandsche natie* is meeslepend geschreven, maar kan op veel punten de toets der feministische en postkoloniale literatuurkritiek niet doorstaan.

10. Literatuur

Primaire literatuur

Gebruikte editie: Jan Fredrik Helmers, *De Hollandsche natie*, editie Lotte Jensen, Uitgeverij Vantilt, Nijmegen, 2009. Oorspronkelijke uitgave: 1812.

Secundaire literatuur

Van der Aa, A.J., *Biographisch woordenboek der Nederlanden*, deel 8, 'Eerste stuk', J.J. van Brederode, Haarlem, 1867, geraadpleegd op www.dbnl.org.

Van den Berg, W. en Couttenier, P., *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*, Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2009.

Bertens, H., *Literary Theory. The basics*, Routledge, Londen, 2008².

Blok, P.J. en Molhuysen, P.C., *Nieuw Nederlandsch biographisch woordenboek*, deel 8, A.W. Sijthoff, Leiden, 1930, geraadpleegd op www.dbnl.org.

Van Bork, G.J. en Verkruijsse, P.J., *De Nederlandse en Vlaamse auteurs van middeleeuwen tot heden met inbegrip van de Friese auteurs*, De Haan, Weesp, 1985, geraadpleegd op www.dbnl.org.

Van Boven, E. en Dorleijn, G., *Literair mechaniek. Inleiding tot de analyse van verhalen en gedichten*, Uitgeverij Coutinho, Bussum, 2010² (1999).

De Nieuwe Bijbelvertaling, Nederlands Bijbelgenootschap, Haarlem en Katholieke Bijbelstichting, Den Bosch, 2004.

Enenkel, K.A.E. en Onderdelinden, J.W., *'Typisch Nederlands'. De Nederlandse identiteit in de letterkunde*, Florivallis, Voorthuizen, 1999.

Frederiks, J.G. en Van den Brandsen, F.J., *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandse letterkunde*, L.J. Veen, Amsterdam, 1888-1891, geraadpleegd op www.dbnl.org.

Van Hattum, M. (ed.), *Helmerts' veilingcatalogus*, deel 6 in de serie *Amstelveense cahiers*, Van Hattum, Amstelveen, 1989.

Van Hattum, M., *Jan Fredrik Helmers (1767-1813). Leven en werk van een Amsterdamse wereldburger*, Schiphouwer en Brinkman, Amsterdam, 1996.

Jensen, L.E., 'Huiselijkheid versus creativiteit. De vrouw als object en subject in de eerste decennia van de negentiende eeuw', in: *De as van de Romantiek*. Opstellen aangeboden aan prof. dr. W. van den Berg bij zijn afscheid als hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam, Vossiuspers AUP, Amsterdam, 1999, p. 100-113.

- Jensen, L.E., 'Een babytand als oorlogswapen. Geluk in tijden van bezetting', in: Lotte Jensen en Lisa Kuitert (red.), *Geluk in de negentiende eeuw. Eenentwintig auteurs op zoek naar geluk voor Marita Mathijssen, ter gelegenheid van haar afscheid als hoogleraar moderne Nederlandse letterkunde van de Universiteit van Amsterdam*, Amsterdam, 2009, 74-85.
- Jensen, L.E., 'Verzetspoëzie en nationale identiteit, 1806-1813', in: Bemong, N., Kemperink, M., Mathijssen, M. en Sintobin, T. (red.), *Naties in een spanningsveld. Tegenstrijdige bewegingen in de identiteitsvorming in negentiende-eeuws Vlaanderen en Nederland*, Uitgeverij Verloren, Hilversum, 2010, 117-134.
- Jensen, L.E., 'Wereldburgerschap als verzetsdaad. Kosmopolitisme en patriottisme bij Jan Fredrik Helmers', in: *De negentiende eeuw* 35 (2011) 1-2, 59-72.
- Jensen, L.E., 'The Dutch against Napoleon', in: *Journal of Dutch Literature* (2012), volume 2/2, 5-26.
- Jonckbloet, W.J.A., *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde. Deel 5: De twee laatste eeuwen* (1), J.B. Wolters, Groningen, 1891⁴, geraadpleegd op www.dbnl.org.
- Kalff, G., *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, deel 6, J.B. Wolters, Groningen, 1910, geraadpleegd op www.dbnl.org.
- Kloek, J.J., '16 december 1812: Helmers' *De Hollandsche natie* passeert de Franse censuur. Een groot verleden voor de boeg', in: Schenkeveld-van der Dussen, M.A. (hoofddred.), *Nederlandse literatuur, een geschiedenis*, Martinus Nijhoff Uitgevers, Groningen, 1993, 419-425.
- Kloek, J.J. en Mijnhardt, W.W., 'De natie: de geboorte van de moderne Nederlander', in: *1800. Blauwdrukken voor een samenleving*. Sdu Uitgevers, Den Haag, 2001, p. 231-242.
- Knuvelder, G.P.M., *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde*, deel 3, Malmberg, Den Bosch, 1973, geraadpleegd op www.dbnl.org.
- Meijer, M., *In tekst gevat. Inleiding tot een kritiek van representatie*. Amsterdam University Press, 1996.
- Said, E.W., *Cultuur en imperialisme*, Uitgeverij Atlas, Amsterdam/Antwerpen, 1994.
- Said, E.W., *Orientalism*, Routledge & Kegan Paul Ltd., Londen, 1978.
- Schenkeveld, M.H., 'J.F. Helmers en het fenomeen "vrouw"', in: *Voortgang*, Jaargang 16, Stichting Neerlandistiek VU, Amsterdam / Nodus Publikationen, Münster, 1996, p. 49-54.
- Tollens, H., *Gezamenlijke dichtwerken I-III*, Suringar, Leeuwarden, 1955 (1855), geraadpleegd op www.dbnl.org.
- Trouw*, 16 maart 2013, digitaal geraadpleegd op 11 juni 2014.

Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal, Van Dale Lexicografie, Utrecht/Antwerpen, 2005.

Witsen Geysbeek, P.G., *Biographisch anthologisch en critisch woordenboek der Nederduitsche dichters*, deel 3, C.L. Schleijer, Amsterdam, 1822, geraadpleegd op www.dbnl.org.

11. Samenvatting

De Hollandsche natie van Jan Fredrik Helmers (1767-1813) staat te boek als zeer nationalistisch. Helmers publiceerde het gedicht, waaraan hij ten minste tien jaar gewerkt had, in 1812. Het werd door tijdgenoten, inclusief de Franse censuur, onmiddellijk herkend als een verzetswerk tegen de Franse overheersing. In zes ‘zangen’, die worden ingeleid door een ‘Voorrede’ (in proza) en een ‘Voorzang’ (op rijm) presenteert Helmers de roemrijke daden van de Nederlandse voorvaderen. Vooral voor de overwinningen van de Batavieren op de Romeinen en die van de Nederlanders op de Spanjaarden tijdens de Tachtigjarige Oorlog is een prominente plaats ingeruimd. De ‘Vierde zang’ neemt een bijzondere positie in, omdat deze zich niet afspeelt in Nederland, of op de Nederlandse wateren, maar in ‘de Oost’: op koloniaal gebied.

In dit werkstuk heb ik de positie van vrouwen en Indiërs in *De Hollandsche natie* willen onderzoeken. De onderzoeksvraag luidde: ‘Welke plek krijgen representaties van vrouwen en Indiërs in de nationalistische ideologie van Helmers’ *De Hollandsche Natie*?’ De methoden die ik heb toegepast om een antwoord op de onderzoeksvraag te vinden, zijn ontleend aan *Orientalism*⁹¹ van Edward Said en *In tekst gevat*⁹² van Maaïke Meijer. Said heeft een belangrijke basis gelegd van het postkoloniale discours; Meijer biedt, naast een uitgewerkte postkoloniale tekstkritiek, handreikingen voor een feministische literatuurkritiek. Omdat ik er vanuit ben gegaan dat vorm en boodschap in *De Hollandsche natie* een eenheid vormen, heb ik delen van de eerste en vierde ‘zang’ geanalyseerd op formele en stilistische aspecten: metrum, rijm, stijlfiguren en beeldspraak. Het blijkt dat Helmers door het veelvuldig toepassen van stijlfiguren op het gebied van equivalentie met de vorm van *De Hollandsche natie* de boodschap van eenheid en eensgezindheid ondersteunt.

Een analyse van *De Hollandsche natie* aan de hand van de door Said en Meijer aangereikte methodes, onthult Helmers’ nationalistische ideologie. De conclusie na het toepassen van een feministische en een postkoloniale tekstkritiek is dat Indiërs op een kolonialistische manier, en vrouwen op een seksistische manier worden gerepresenteerd.

---

⁹¹ Said 1978.

⁹² Meijer 1996.